

Święty Cezary z Arles duszpasterzem na miarę współczesności. Program doskonalenia chrześcijańskiego w świetle ekshortacji pastoralnych (część 1: walka ze złem)

Saint Caesarius of Arles a Pastor for the Modern Age. A Program of Christian Perfection in the Light of Pastoral Exhortations (Part 1: Fighting Evil)

ks. Piotr Szczur¹, ks. Ireneusz Celary²

Abstract: Based on an analysis of the content of St. Caesarius of Arles' *Sermons*, his conception of a program of Christian perfection can be shown. In it, St. Caesarius clearly distinguishes two essential stages: the first consists in undertaking a struggle against sins; the second consists in acquiring Christian virtues. In addition, St. Caesarius proposes measures for Christian perfection. This article is the first part of a study of this issue, and is limited to an analysis of the *Sermons to the People* in terms of the pastoral exhortations contained therein (various appeals, exhortations, injunctions and prohibitions, and postulates) concerning the first stage of the perfection program, which is to take up the fight against sins such as divination and pagan customs, concubinage and adultery, abortions, drunkenness, pride and envy. As a result, the pastoral priorities guiding him and the conceptual assumptions of the improvement program are shown. However, the main research goal is to show the actuality of St. Caesarius' teaching by confronting the message of the exhortations he delivered with the teaching of the modern Church. The analysis of the content of the *Sermons* leads to the conclusion of the timeless significance of the life and religious problems raised by St. Caesarius. Although the form of the sermons delivered has become outdated, but their content is still relevant, and the message contained in the exhortations is also completely in line with the teaching of the modern Church.

Keywords: Caesarius of Arles; *Sermons*; pastoral care; pastoral exhortations; Christian perfection

---

---

¹ Ks. prof. dr hab. Piotr Szczur, profesor, Katedra Historii Kościoła, Instytut Nauk Teologicznych, Wydział Teologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; e-mail: piotr.szczur@kul.lublin.pl; ORCID: 0000-0003-3011-3404.

² Ks. prof. dr hab. Ireneusz Celary, profesor, Instytut Nauk Teologicznych, Wydział Teologiczny, Uniwersytet Śląski w Katowicach; e-mail: ireneusz.celary@us.edu.pl; ORCID: 0000-0003-1999-9769.

Postać św. Cezarego (470/471-542), biskupa Arles, szerzej znana jest dopiero od przełomu lat trzydziestych i czterdziestych ubiegłego stulecia, gdy D. German Morin przygotował i opublikował krytyczne wydanie jego dzieł³. Od tego czasu w literaturze przedmiotu notuje się coraz większe zainteresowanie osobą i twórczością biskupa z Arles. W tym czasie zaczęły pojawiać się opracowania dotyczące m.in. szeroko rozumianej działalności duszpasterskiej św. Cezarego⁴. W opracowaniach poruszane są też szczegółowe zagadnienia pastoralne związane z praktyką penitencjarną⁵,

³ Zob. Sancti Caesarii Episcopi Arelatensis, *Opera omnia nunc primum in unum collecta studio et diligentia D.G. Morin presbyteri et monachii OSB*, t. 1: *Sermones*, Nunc primum in unum collecti et ad leges artis criticae ex innumeris mss. recogniti, Maretoli 1937 (przedruk w: CCL 103-104, Turnholti 1953).

⁴ Zob. G. Bardy, *La prédication de Saint Césaire d'Arles*, „Revue d'histoire de l'Église de France” 29 (1943) s. 201-238; H.G.J. Beck, *Pastoral Care of Souls in South – East France during the Sixth Century*, Roma 1950; A. Grenier, *Saint Césaire d'Arles et ses homilies*, Paris 1950; M. Suvéé, *Fondements et notions essentielles de la morale dans la prédication de S. Césaire d'Arles*, Lille 1958; A. Salvatore, *Uso delle similitudini e pedagogia pastorale nei Sermoni di Cesario d'Arles*, „Rivista di Cultura Classica e Medievale” 9 (1967) s. 177-225; J. Closa-Farrés, *Aspectos y problemas estilísticos en las homilias de S. Cesario de Arles*, Barcelona 1973; J. Courreau, *L'exégèse allégorique de Saint Césaire*, BLE 78 (1978) s. 181-206, 241-268; S. Felici, *La catechesi al popolo di S. Cesario di Arles*, w: *Valori attuali della catechesi patristica*, red. S. Felici, Roma 1979, s. 169-186; *La catechesi cristologica di S. Cesario do Arles*, w: *Cristologia e catechesi patristica*, red. S. Felici, Roma 1980, s. 149-163; È. Griffe, *L'idéale pastoral selon Saint Césaire d'Arles*, BLE 81 (1980) s. 50-54; R. Navarra, *Motivi sociali e di costume nei Sermoni ai popolo di Cesario de Arles*, „Benedictina” 28 (1981) s. 229-260; *Césaire d'Arles et la christianisation de la Provence. Actes des journées „Césaire” (Aix-en-Provence, Arles, Lérins, 3-5 novembre 1988, 22 avril 1989)*, red. D. Bertrand – M.-J. Delage – P.-A. Février – J. Guyon – A. de Vogüé, Initiations aux Pères de l'Église, Paris 1994; A. Ferreiro, *Modèles laïcs de sainteté dans les sermons de Césaire d'Arles*, w: *Clovis, histoire & mémoire. Actes du colloque international commémorant le quinzième centenaire du baptême de Clovis, Reims du 19 au 25 septembre 1996*, t. 1: *Le baptême de Clovis, l'événement*, red. M. Rouche, Paris 1997, s. 97-114; A. Ferreiro, *The Catechetical Role of Children in the „Sermons” of Caesarius of Arles*, VetCh 48 (2011) s. 243-260; G. Jaśkiewicz, *Problematyka moralna w kaznodziejstwie Cezarego z Arles*, WPT 29 (2012) s. 97-107; C.A.M. Azevedo, *Césaire d'Arles et son sens pastoral en période de transition culturelle*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 2, Venelles 2018, s. 17-18 (= *Caesarius of Arles and his pastoral sense in a time of cultural transition*, s. 19-20).

⁵ Zob. C. Vogel, *La paenitentia „in extremis” chez saint Césaire évêque d'Arles (503-542)*, w: *Papers presented to the third International Conference on Patristic Studies held at Christ Church, Oxford 1959*, StPatr 5, Berlin 1962, s. 416-423; A. Voog,

etyką małżeństwa⁶, czy praktykowaniem ubóstwa⁷. Na gruncie polskim św. Cezary nie jest autorem popularnym, choć w ostatnich latach ukazało się kilka cennych pozycji naukowych na temat prowadzonego przez niego duszpasterstwa⁸.

Le péché et la distinction des péchés dans les oeuvres de Césaire d'Arles, NRTh 84 (1962) s. 1062-1080; G. Terraneo, *Orientamento ascetico-penitenziale nella pratica religiosa del popolo cristiano secondo il pensiero pastorale di Cesario di Arles*, w: *Miscellanea Carlo Figini*, red. G. Colombo – A. Rimoldi – A. Valsecchi, Milano 1964, s. 73-95; C. Munier, *La pastorale pénitentielle de Saint Césaire d'Arles (503-543)*, „Revue de droit canonique” 34 (1984) s. 235-244; D. Kasprzak, *Cezary z Arles wobec paenitentia secunda w VI wieku*, PS 24/4 (2020) s. 5-23.

⁶ Zob. A. Żurek, *L'etica coniugale in Cesario di Arles*, „Augustinianum” 25 (1985) s. 565-578; A. Żurek, *Małżeństwo i prokreacja według Cezarego z Arles*, VoxP 12-13 (1987) s. 427-439.

⁷ A.M. Abel, *La pauvreté dans la pensée et la pastorale de Saint Césaire d'Arles*, w: *Études sur l'histoire de la pauvreté*, t. 1, red. M. Mollat, Paris 1974, s. 111-121.

⁸ Zob. A. Żurek, *Katecheza Cezarego z Arles*, VoxP 18 (1990) s. 147-156; A. Żurek, *Formacja intelektualno-ascetyczna duchowieństwa w V-VI wieku w Galii na podstawie pism św. Cezarego z Arles*, VoxP 24-29 (1993-1995) s. 173-180; R. Wiszniewski, *Zadania biskupa w świetle „Kazań” św. Cezarego z Arles*, VoxP 24-29 (1993-1995) s. 181-202; T. Kołosowski, *Przepowiadanie wiary w środowisku wiejskim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, w: *Ewangelizacja w epoce patrystycznej*, red. F. Drączkowski – J. Pałucki, Lublin 1994, s. 39-60; J. Grzywaczewski, *Pogłębienie wiedzy religijnej jako obowiązek chrześcijanina według Cezarego z Arles*, RH 44/3 (1996) s. 349-260; J. Grzywaczewski, *Formacja permanentna duchowieństwa według św. Cezarego z Arles*, w: *Droga doskonalenia chrześcijańskiego w epoce patrystycznej*, red. F. Drączkowski – J. Pałucki – M. Szram, Lublin 1997, s. 151-168; T. Kołosowski, *Nauczanie biskupa Cezarego z Arles na temat kultu świętych w kontekście ówczesnej religijności chrześcijańskiej*, SaeCh 6/2 (1999) s. 5-16; T. Kołosowski, *Nauka o szatanie, jego oddziaływaniu na ludzi i walce z nim, w kazaniach św. Cezarego z Arles*, w: *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*, red. H. Pietras, ŻMT 17, Kraków 2000, s. 99-105; A. Żurek, *Św. Cezary z Arles*, OŻ 17, Kraków 2002; P. Wygralak, *Formacja biblijna w duszpasterstwie VI wieku na przykładzie działalności św. Cezarego z Arles*, „Biblia i Ekumenizm” 3 (2006) s. 111-124; J. Pochwat, *Sprawiedliwość i miłosierdzie. Studium „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, Kraków 2008; J. Pochwat, *Obraz społeczeństwa Galii pierwszej połowy VI wieku. Studium „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, w: *Fructus Spiritus est Caritas. Księga jubileuszowa ofiarowana księdzu profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, s. 315-333; B. Zgraja, *Miłość nieprzyjaciół w świetle „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, „Seminare” 33 (2013) s. 263-275; J. Pochwat, *Wybrane aspekty z przepowiadania św. Cezarego z Arles. Czy św. Cezary z Arles będzie nowym doktorem Kościoła?*, PS 23/4 (2019) s. 139-158.

Z analizy stanu badań nad pastoralnym nauczaniem Cezarego z Arles wynika, że chociaż wiele prac poświęcono jego działalności duszpasterskiej, a w szczególności kaznodziejskiej, to jednak do tej pory nie zwrócono uwagi na ekshortacje pastoralne⁹, które przecież stanowią istotny element wygłaszanych przez niego kazań. Z tego względu celem badawczym niniejszego opracowania jest poddanie analizie jego *Kazań do ludu*¹⁰, w których zawarł wiele ekshortacji pastoralnych, czyli różnego rodzaju apeli, wezwań, zachęt, nakazów i zakazów oraz postulatów¹¹, aby w ten sposób ukazać nie tylko przyświecające mu priorytety duszpasterskie, lecz także założenia koncepcyjne programu doskonalenia chrześcijańskiego. Jednak nadrzędnym celem badawczym jest ukazanie aktualności nauczania św. Cezarego poprzez skonfrontowanie przesłania wygłaszanych przez niego ekshortacji z nauczaniem współczesnego Kościoła zawartym w wybranych dokumentach¹², w kwestiach podejmowanych przez pasterza Arles. Dzięki temu zostanie ukazana ponadczasowość i aktualność jego nauczania, a sam Cezary zostanie przedstawiony jako duszpasterz na miarę współczesności¹³.

Święty Cezary z Arles, w swej koncepcji doskonalenia chrześcijańskiego, wyraźnie rysuje dwa zasadnicze etapy. Pierwszy polega na

---

⁹ W pewnym stopniu zagadnienie to jest obecne w pracy: A. Dalby, *Hortatory Tone in the Blicking Homilies, Two Adaptation of Caesarius*, „Neuphilologische Mitteilungen” 70 (1969) s. 641-658.

¹⁰ Bazę źródłową i podstawę analiz stanowi wydanie: Caesarius Arelatensis, *Sermones*, red. D.G. Morin, Césaire d’Arles, *Sermons au peuple*, t. 1-3, tł. M.-J. Delage, SCh 175, 243, 330, Paris 1971-1986, tł. S. Ryznar – J. Pochwat, *Św. Cezary z Arles, Kazania do ludu*, ŻMT 57, Kraków 2011. Zwięzłe omówienie kazań, w: M.-J. Delage, *Les Sermons au peuple*, w: *Césaire d’Arles et les cinq continents*, t. 1, Venelles 2017, s. 73-76.

¹¹ Por. J. Pałucki, *Święty Ambroży jako duszpasterz w świetle ekshortacji pastoralnych*, Lublin 1996, s. 6-7; E. Wasilewski, *Ekshortacje pastoralne – klucz do kwerendy homiletycznej*, RBL 9/2 (2016) s. 125-142.

¹² Wybrano dokumenty ostatnich papieży (Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka) oraz Katechizm Kościoła katolickiego, a także *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* wydane przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Wprawdzie w dokumentach tych nie ma bezpośrednich odniesień do nauczania św. Cezarego, niemniej jednak zawarta w nich treść jest zbieżna z jego nauczaniem.

¹³ Grzegorz Jaśkiewicz twierdzi, że „jego [Cezarego z Arles] wspaniałe wypowiedzi, krótkie i rzeczowe, formułowane w duchu Ewangelii można uznać za pionierskie myśli katolickiej nauki społecznej” (Jaśkiewicz, *Problematyka moralna w kaznodziejstwie Cezarego z Arles*, s. 105).

podjęciu walki z grzechami i wadami, czyli ogólnie mówiąc na nawróceniu. Natomiast drugi etap polega na zdobywaniu cnót chrześcijańskich, czyli na szeroko rozumianym upodabnianiu się do Chrystusa. Dzięki temu każdy wierzący będzie mógł pomnożyć w sobie prawdziwą miłość do Boga i bliźnich. Dopełnieniem wskazań Cezarego dotyczących walki ze złem i nabywania cnót, jest zaproponowanie wszystkim dążącym do doskonałości konkretnych środków, które najlepiej służą doskonaleniu chrześcijańskiemu. Niniejsze studium stanowi pierwszą część opracowania omawianego zagadnienia i ogranicza się do przedstawienia pierwszego etapu program doskonalenia zaproponowanego przez św. Cezarego z Arles, którym jest podjęcie walki z grzechami, takimi jak wróżbiarstwo i zwyczaje pogańskie, konkubinat i cudzołóstwo, przerywanie ciąży, pijaństwo, pycha i zazdrość. W kolejnej części, której ogłoszenie drukiem planowane jest na przyszły rok, zostanie omówiony drugi etap doskonalenia, którym jest nabywanie cnót, a także kwestia środków doskonalenia chrześcijańskiego, które św. Cezary proponuje odbiorcom swoich kazań. Konfrontując wskazania biskupa Arles z nauczaniem współczesnego Kościoła postaramy się ukazać ponadczasowość i aktualność jego nauczania.

1. Wróżbiarstwo i zwyczaje pogańskie

Szczególny niepokój św. Cezarego z Arles budziło wróżbiarstwo i zwyczaje pogańskie¹⁴, których nie mogli się wyzbyć chrześcijanie powierzeni jego pieczy. Nie do końca potrafili zrezygnować ze starych wierzeń, a przede wszystkim stosowali się do starodawnych obyczajów

---

¹⁴ Szerzej, zob. G. Konda, *Le discernement et la malice des pratiques superstitieuses d'après les Sermons de saint Césaire d'Arles*, Roma 1970; P. Audin, *Pratiques païennes en Arles*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 1, Venelles 2017, s. 139-148; G. Konda, *Les différentes formes de superstitions dans l'Église d'Arles (1re partie)*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 3: *Hérésie et miracle dans l'oeuvre de Césaire d'Arles*, Venelles 2020, s. 61-67 (= *The different types of superstition in the Church of Arles (1re partie)*, s. 69-73); G. Konda, *La malice, la magie et la divination dans l'Église d'Arles (2me partie)*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 3: *Hérésie et miracle dans l'oeuvre de Césaire d'Arles*, Venelles 2020, s. 75-81 (= *Malice, magic and divination in the Church of Arles (2me partie)*, s. 83-87); B. Lançon, *Césaire face à la persistance des rites païens*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 3: *Hérésie et miracle dans l'oeuvre de Césaire d'Arles*, Venelles 2020, s. 119-125 (= *Caesarius in front of the persistence of pagan rites*, s. 127-131).

i zachowań, których nie można było pogodzić z chrześcijańskimi zasadami moralnymi. Z tego względu nasz biskup starał się uświadomić swym wiernym¹⁵, że Bóg jest Stwórcą i Panem całego świata materialnego, a drzewa, zwierzęta czy woda nie są bóstwami, lecz stworzeniami, które z woli Boga mają służyć człowiekowi¹⁶.

Powyższe nauczanie św. Cezarego znajduje również swoją aktualizację w postawie ludzi współczesnych zafascynowanych okultyzmem, alternatywną medycyną, homeopatią, uzdrowieniem magią, spirytyzmem, hipnozą, bioenergoterapią, radiestezją, znachorstwem, wróżbiarstwem, jasnowidztwem, medytacjami wschodnimi i wieloma innymi bezdrożami duchowymi¹⁷. Wpychają one człowieka w wielką pustkę i upadek, a zamiast wołania do Boga o zbawienie dusz, mamy w nich wywoływanie duchów, zamiast modlitwy – zaklęcia, zamiast religii – magię. Przykładem takich działań jest współczesny *Halloween*, który wypiera Uroczystość Wszystkich Świętych oraz Dzień Zaduszny ze świadomości i przeżywania wielu młodych oraz dzieci¹⁸.

Katechizm Kościoła katolickiego zajmuje w tej kwestii stanowisko bardzo klarowne:

Należy odrzucić wszystkie formy wróżbiarstwa: odwoływanie się do Szatana lub demonów, przywoływanie zmarłych lub inne praktyki mające rzekomo odsłaniać przyszłość. Korzystanie z horoskopów, astrologia, chiromancja, wyjaśnianie przepowiedni i wróżb, zjawiska jasnowidztwa, posługiwanie się medium są przejawami chęci panowania nad czasem, nad historią i wreszcie nad ludźmi, a jednocześnie pragnieniem zjednania sobie ukrytych mocy – praktyki te są sprzeczne z czcią i szacunkiem, połączonym z miłą bojaźnią – które należą się jedynie Bogu¹⁹.

---

¹⁵ Na temat odbiorców kazań Cezarego, zob. I.S. Filipov, *Les ouailles et la société: à qui prêchait Césaire d'Arles?*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 1, Venelles 2017, s. 129-137; J. Pochwat, *Cezary z Arles – miłośnik Pisma Świętego*, w: *Cezary z Arles, Kazania o Piśmie Świętym*, cz. 1 (81-105), tł. J. Pochwat, ŻM 88, Tyniec 2020, s. 16-22 (punkt 1 A: *Audytoryum i okoliczności*).

¹⁶ Por. Kołosowski, *Przepowiadanie wiary*, s. 44-45.

¹⁷ Szerzej na ten temat, zob. A. Sereda, *Pułapki i zagrożenia medycyny niekonwencjonalnej – homeopatia i bioenergoterapia*, Łowicz 2009.

¹⁸ Por. W. Kubat, *Religia a zabobon*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 20 (2011) s. 129-132.

¹⁹ KKK 2116.

1.1. *Praecantatores quasi venenum diaboli fugite*²⁰

Wróżbici działali destrukcyjnie na wspólnotę chrześcijańską. Różnymi sztuczkami i czarami zwodzili prostych ludzi i skłaniali do popełniania czynów bałwochwalczych. Z tego względu św. Cezary zaleca, aby chrześcijanie nie korzystali z rad wróżbitów, strzegli się przed jakimikolwiek kontaktami z czarownikami i unikali „ich jak zarazy diabelskiej”²¹.

Do wróżbitów i zaklinaczy często udawano się po rady w różnych trudnych sytuacjach życiowych. Taką okolicznością mogła być np. ciężka choroba²². Często mieszkańcy Arles i okolic

pomimo przyjęcia chrztu i podstaw wiary chrześcijańskiej w obliczu doznanego zła tracili zaufanie do nowej religii i przekonani, że przyczyną ich nieszczęść są złe duchy, demony, których nauczyli się lękać i czcić w dawnej wierze, wracali do dawnych wypróbowanych metod odwrócenia od siebie demonicznego zła i uchronienia się przed nim na przyszłość, przez magię, czary czy wróżby²³.

Z tego względu św. Cezary przestrzega, aby w żadnej sprawie nie prosić o pomoc wróżbitów, ponieważ jest to świętokradztwo²⁴. Nasz biskup kieruje do wiernych następujący apel: „Niech nikt nie udaje się po pomoc i nie zasięga rady u czarodziejów [uprawiających magię], wróżbitów, zaklinaczy w sprawie jakiegokolwiek choroby, i nie dopuszcza się przez to świętokradztwa”²⁵. Przeciwnie, zaleca, by pomocy szukać u Boga²⁶:

Jest dziełem ukrytego prześladowcy, że dzieci pewnych kobiet, kiedy męczą pokusy lub choroby, matki zawodzą i przerażone biegają, a co gorsze,

²⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 14, 4, SCh 175, s. 438, ŻMT 57, s. 118.

²¹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 14, 4, SCh 175, s. 438: „quasi venenum diaboli”, ŻMT 57, s. 118.

²² Por. Kołosowski, *Przepowiadanie wiary*, s. 45-46; Wygralak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 89-90.

²³ Kołosowski, *Nauka o szatanie*, s. 100. Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 50, 1, SCh 243, s. 416-418, ŻMT 57, s. 289. Zob. P. Wygralak, *Zło magii w pastoralnych wskazaniach Ojców Kościoła*, VoxP 59 (2013) s. 309.

²⁴ Por. Wygralak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 90.

²⁵ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 19, 4, SCh 175, s. 488: „Nullus caraios aut divinos aut praecantatores sacrilega voluptate de qualibet infirmitate aut adhibeat aut interroga-re praesumat”, ŻMT 57, s. 136-137.

²⁶ Por. Kołosowski, *Przepowiadanie wiary*, s. 56.

nie szukają lekarstwa w kościele, nie proszą sprawcy zdrowia i zbawienia, nie idą do Eucharystii Chrystusa, ani jak jest napisane, po olej uświęcony, którym kapłani powinni je namaścić i wszelką swoją nadzieję położyć w Bogu. Przeciwnie postępują: szukając zdrowia ciała, znajdują śmierć duszy²⁷.

Współczesne nauczanie Kościoła, oparte na przekazie biblijnym oraz tradycji Kościoła, także przestrzega – podobnie jak św. Cezary – przed ugruntowaniem swej wiary na zachętach wróżbitów czy zaklinaczy. Katechizm Kościoła katolickiego umocowany głęboko w Biblii, wskazuje, że na kartach tego natchnionego Pisma Bóg wielokrotnie przestrzegał swój naród:

„Nie będziecie się zwracać do wywołujących duchy ani do wróżbitów. Nie będziecie zasięgać ich rad, aby nie splugawić się przez nich. Ja jestem Pan” (Kpł 19,31); „Jam jest ten, który niweczy znaki wróżów i wykazuje głupotę wieszczków” (Iz 44,25); „Nie znajdzie się pośród ciebie nikt, kto by przeprowadzał przez ogień swego syna lub córkę, uprawiał wróżby, gusła, przepowiednie i czary; nikt, kto by uprawiał zaklęcia, pytał duchów i widma, zwracał się do umarłych. Obrzydliwy jest bowiem dla Pana każdy, kto to czyni. Z powodu tych obrzydliwości wypędza ich Pan, Bóg twój, sprzed twego oblicza” (Pwt 18,10-12).

Chrześcijanin, który do końca zaufał Chrystusowi, nie stara się odkrywać przyszłości na własną rękę, ponieważ wie, że Bóg jest najlepszym Ojcem, który nas nieskończenie kocha, więc cokolwiek nam się zdarzy, pozostaje pod Jego dobrotliwą kontrolą²⁸.

---

²⁷ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 52, 5, SCh 243, s. 438-440: „Sicut iam superius diximus, funestum est occulti persecutoris ingenium, quando aliquarum mulierum filii diversis temptationibus aut infirmitatibus fatigantur, lugentes et adtonitae currunt matres; et quod peius est, non de ecclesiae medicina, non de auctore salutis exposcunt atque eucharistia Christi et, cum sicut scriptum est, oleo benedicto a presbyteris deberent perunguere, et omnem spem suam in Deo ponere. Econtrario faciunt, et dum salutem requirunt corporum, mortem inveniunt animarum”, *ŻMT* 57, s. 298. Por. Wygralak, *Zło magii*, s. 308; J. Pochwat, *Dzień Pański w nauczaniu św. Cezarego z Arles w świetle studium jego „Kazań do ludu”*, *VoxP* 60 (2013) s. 256-257.

²⁸ Por. KKK 215-216.

1.2. *Et si adhuc videtis aliquos aut ad fontes aut ad arbores vota reddere, (...) durissime increpantes*²⁹

Praktyki związane z kultem pogańskim i zabobonami były głęboko zakorzenione w świadomości mieszkańców miasta Arles i okolic³⁰. W spełnianiu praktyk zabobonnych, ludziom prostym nie przeszkadzał fakt, że zostali ochrzczeni i stali się chrześcijanami³¹. Z tego względu biskup Cezary piętnuje takie zachowania i wzywa ludzi ugruntowanych w wierze, aby interweniowali w przypadkach zauważenia spełniania praktyk pogańskich przez człowieka ochrzczonego. Wyliczając różne nadużycia w tym względzie św. Cezary apeluje:

I jeżeli widzicie, że ktoś składa śluby przy źródłach czy drzewach i jak to już powiedziałem, czarodziejów i wróżbitów wyszukuje, nosi także węzélki diabelskie, amulety czy ziela czy bursztynowe wisiorki, najsurowiej go skarćcie i mówcie, że ktokolwiek dopuszcza się tego zła, zaprzepaszcza sakrament chrztu³².

Z powyższej wypowiedzi wynika, że człowiek oddający się praktykom pogańskim niweczy w sobie łaskę otrzymaną na chrzcie świętym³³.

²⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 13, 5, SCh 175, s. 426, *ŻMT* 57, s. 113.

³⁰ Por. Wygralak, *Zło magii*, s. 303.

³¹ Por. Kołosowski, *Nauka o szatanie*, s. 100.

³² Caesarius Arelatensis, *Sermo* 13, 5, SCh 175, s. 426: „Et si adhuc videtis aliquos aut ad fontes aut ad arbores vota reddere et, sicut iam dictum est, caraios etiam et divinos vel praecantatores inquirere, fylacteria etiam diabolica, characteres aut herbas vel sucinos sibi aut suis adpendere, durissime increpantes dicite, quia quicumque fecerit hoc malum, perdit baptismi sacramentum”, *ŻMT* 57, s. 113. Por. 14, 4, SCh 175, s. 438, *ŻMT* 57, s. 118; 19, 4, SCh 175, s. 488, *ŻMT* 57, s. 136-137. Zob. P. Wygralak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego. Wybrane aspekty działalności łacińskich ojców Kościoła V i VI w.*, „*Annales Missiologici Posnanienses*” 21 (2016) s. 88-89; J. Pochwat, *Chrzest w alegorycznej interpretacji Ksiąg Rodzaju i Wyjścia w homiliach św. Cezarego z Arles*, PS 24/4 (2020) s. 25-42 (passim).

³³ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 14, 4, SCh 175, s. 438: „Phylacteria diabolica, characteres, sucinos et herbas nolite vobis et vestris adpendere: quia qui hoc malum fecerit, sacrilegium se non dubitet admisisse”, *ŻMT* 57, s. 118; 54, 1, SCh 243, s. 450, *ŻMT* 57, s. 303. Zob. Wygralak, *Zło magii*, s. 309 i 311; Wygralak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 90-91.

W innym kazaniu św. Cezary stwierdza, że wyżej wymienione praktyki pogańskie są świętokradztwem³⁴.

Innymi praktykami zabobonnymi krytykowanymi przez św. Cezarego były: przebieranie się w skórę baranka lub jelonka w rocznicę urodzin³⁵, kąpiele w rzekach, źródłach lub bagnach w godzinach nocnych lub porannych³⁶, powstrzymywanie się od pracy w czwartki (na cześć Jowisza)³⁷ czy wykrzykiwanie na zaćmienie księżyca³⁸. Przy tej okazji biskup Arles tłumaczy, że krzykami i czarami nie można powstrzymać zaćmienia księżyca, „które następuje w pewnych okresach czasu z Bożego ustanowienia”³⁹.

Zarysowana powyżej refleksja teologiczna biskupa z Arles koresponduje bardzo mocno w tej sprawie ze współczesnym nauczaniem Kościoła. Jej aktualność nie straciła swych walorów do dnia dzisiejszego⁴⁰. Pomimo dominującego dziś racjonalizmu, praktyki zabobonne pojawiają się ciągle na nowo. W dalszym ciągu mamy do czynienia z przejawami pochopnej wiary, łatwowierności, pociąganiem do cudowności, pragnieniem wizji lub prywatnych objawień, praktykami wywoływania duchów, wiarą w zjawiska wywoływane przez demony, pseudoezoteryczne dewiacje, jak satanizm. Niektóre zabobony stają się modne, zyskują nagłośnienie medialne (jak np. horoskopy), a ich wykonawcy mogą liczyć na popularność. Także wielu współczesnych chrześcijan krzewi okultyzm, wyznaje wiarę w możliwość kontaktu z duchami poprzez media, różdżkarstwo, wróży z kryształowej kuli albo nagrywa głosy zmarłych⁴¹.

W teologii chrześcijańskiej zabobon opiera się na fałszywym kulcie prawdziwego Boga, względnie na pozornie religijnych, ale sprzeciwiających się właściwemu kultowi Stwórcy, aktach wobec nieokreślonych

---

³⁴ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 14, 4, SCh 175, s. 438: „Phylacteria diabolica, caracteres, sucinos et herbas nolite vobis et vestris adpendere: quia qui hoc malum fecerit, sacrilegium se non dubitet admisisse”, *ŻMT* 57, s. 118.

³⁵ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 13, 5, SCh 175, s. 426, *ŻMT* 57, s. 113.

³⁶ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 33, 4, SCh 243, s. 178, *ŻMT* 57, s. 200.

³⁷ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 13, 5, SCh 175, s. 428, *ŻMT* 57, s. 113; 19, 4, SCh 175, s. 488, *ŻMT* 57, s. 137; 52, 2, SCh 243, s. 436, *ŻMT* 57, s. 296. Zob. Pochwat, *Dzień Pański w nauczaniu św. Cezarego z Arles*, s. 252.

³⁸ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 13, 5, SCh 175, s. 426, *ŻMT* 57, s. 113; 52, 3, SCh 243, s. 436, *ŻMT* 57, s. 297.

³⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 13, 5, SCh 175, s. 426: „quae Deo iubente certis temporibus obscuratur”, *ŻMT* 57, s. 113.

⁴⁰ Por. Pochwat, *Wybrane aspekty z przepowiadania św. Cezarego z Arles*, s. 155.

⁴¹ Por. Kubat, *Religia a zabobon*, s. 141.

bezosobowych mocy i sił⁴². Katechizm Kościoła katolickiego określa zabobon jako jedną z postaci bałwochwalstwa i przypomina, że:

Pierwsze przykazanie zabrania oddawania czci innym bogom poza Jedynym Panem, który objawił siebie swojemu ludowi. Zakazuje zabobonu i bezbożności. Zabobon to pewnego rodzaju wynaturzony przerost religijności; bezbożność jest wadą sprzeciwiającą się, przez brak, cnocie religijności⁴³.

Jest też

wypaczeniem postawy religijnej oraz praktyk, jakie ona nakłada. Może on także dotyczyć kultu, który oddajemy prawdziwemu Bogu, na przykład, gdy przypisuje się jakieś magiczne znaczenie pewnym praktykom, nawet uprawnionym lub koniecznym. Popaść w zabobon – oznacza wiązać skuteczność modlitw lub znaków sakramentalnych jedynie z ich wymiarem materialnym, z pominięciem dyspozycji wewnętrznych, jakich one wymagają⁴⁴.

13. *Nullus ad idolum vel ad ea quae idolis immolantur colat suadente bibat*⁴⁵

Obowiązkiem człowieka ochrzczonego jest mocne trwanie przy Chrystusie i unikanie wszelkich praktyk związanych z bałwochwalstwem. Niestety, taka postawa była niekiedy obca mieszkańcom Arles. Dlatego też biskup Cezary apeluje do wiernych: „Niech nikt nie chodzi czcić bałwanów i nie pije z darów im ofiarowanych. Kto jest ochrzczone, winien unikać bałwochwalstwa”⁴⁶.

---

⁴² Por. F. Zahlner, *Aberglaube*, w: *Lexikon der Sekten, Sondergruppen un Weltanschauungen*, red. H. Gasper – J. Müller – F. Valentin, Freiburg 1991, s. 10-12.

⁴³ KKK 2110.

⁴⁴ KKK 2111.

⁴⁵ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 19, 4, SCh 175, s. 488, *ŻMT* 57, s. 136.

⁴⁶ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 19, 4, SCh 175, s. 488: „Nullus ad idolum vel ad ea quae idolis immolantur colat suadente bibat. Qui baptizatus est, debet profana vitare”, *ŻMT* 57, s. 136. Por. Pochwat, *Chrzest w alegorycznej interpretacji*, s. 37-39.

Obecne w nauczaniu św. Cezarego podkreślenie godności chrześcijańskiej, która wypływa z odkupieńczej misji Chrystusa⁴⁷, powinno ukierunkować duszpasterską troskę Kościoła na podstawowe potrzeby i oczekiwania dzisiejszego człowieka. Wyłącznie jednak racjonalne wyjaśnianie ich nie okazuje się – na dalszą metę – skuteczne i nie jest w stanie pomóc człowiekowi pogrążonemu w udrękach życia. Potrzebna jest nie tylko duszpasterska rozmowa, ale także opieka grup modlitewnych i wspólnot, aby mógł on otworzyć się na nowo ku Jezusowi Chrystusowi, Panu wszelkich mocy i potęg, który zwyciężył demony. Tylko taka skuteczna pomoc, opieka i duszpasterska troska z pewnością zaowocuje nowym zaufaniem do Boga⁴⁸.

14. *Iterum admoneo vos omnia fana destruere, ubicumque inveneritis*⁴⁹

Pomimo tego, że Galia już od dość długiego czasu była chrystianizowana, to jednak – jeszcze w czasach św. Cezarego – zachowało się wiele obiektów i miejsc poświęconych kultowi pogańskiemu lub z nim związanych. Aby zatrzeć ślady dawnych wierzeń i jednocześnie utwierdzać ludność w wierze chrześcijańskiej, biskup Arles zaleca, aby niszczone miejsca związane z kultem bogów pogańskich.

Podsumowując swe wskazania dotyczące unikania bałwochwalstwa, św. Cezary kieruje następujący apel do wiernych: „Zaklinam was, bracia, aby nikt z was, mężczyzna ani kobieta, nie zachowywał tego [zwyczajów pogańskich] kiedykolwiek, aby nie był zaliczony przez Pana raczej do pogan, niż do chrześcijan”⁵⁰.

Analizując teksty współczesnego nauczania Kościoła, można zauważyć, jak myśli św. biskupa z Arles są nadal aktualne i w tej sprawie. W adhortacji apostolskiej *Evangelii nuntiandi* papież Paweł VI zwraca uwagę na obecność niektórych elementów zabobonu w tradycji ludowej. Podkreśla, że

⁴⁷ Por. J. Pochwat, *Nowotestamentalny wymiar eschatologii. Studium „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, w: *Problemy duszpasterskie starożytnego Kościoła*, red. J. Pałucki – P. Szczur – M. Szram – M. Wysocki, Lublin 2009, s. 145.

⁴⁸ Por. J. Baumgartner, *Aberglaube*, LThK I (2006) 40-43.

⁴⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 14, 4, SCh 175, s. 438, *ŻMT* 57, s. 118.

⁵⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 19, 4, SCh 175, s. 488: „contestor, fratres, ne hoc ullus vir aut mulier aliquando observet, ne inter paganos magis quam inter christianos a Domino iudicetur”, *ŻMT* 57, s. 137.

religijność ludowa, jeśli jest należycie skierowana, zwłaszcza przez odpowiedni sposób ewangelizowania, to wtedy obfituje też w wiele dobrego. Bo nosi w sobie jakiś głód Boga, który jedynie ludzie prości i ubodzy duchem mogą odczuwać; obdarza ich siłą pozwalającą się poświęcać i porywać wręcz na czyny heroiczne, gdy chodzi o wyznawanie wiary⁵¹.

Paweł VI zauważa, że „ludowa religijność zamyka się w pewnych ciasnych granicach. Nierzadko jest ona podatna na wpływ wielu fałszywych form religijności i zbliża się nawet do zabobonu; często polega na najniższym poziomie kultu religijnego, który nie prowadzi do należytego aktu wiary”⁵².

Według *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* „Miarą i kryterium w ocenie każdej z form pobożności chrześcijańskiej, zarówno dawnej, jak i nowej, jest zawsze Ewangelia”. Pobożność ludowa nie może więc „przyjmować obrzędów związanych z magią, zabobonem, spirytyzmem, dążeniem do zemsty, czy mających konotację seksualną”⁵³. Według *Dyrektorium* to „Zadaniem ordynariuszy Kościołów lokalnych jest czuwanie nad tym, by nie wystawiać do publicznej czci wizerunków niegodnych i takich, które mogłyby wprowadzić wiernych w błąd lub praktyki zabobonne”⁵⁴.

Aby przezwyciężyć praktykowanie zabobonów Kościoł proponuje więc dzisiaj drogę ewangelizacji, czyli głoszenie autentycznej nauki chrześcijańskiej i wiary. Pomocą tu winno być żywe doświadczenie zbawienia otrzymywanego w sakramentach, mocna i solidarna więź we wspólnocie wiary, zaangażowanie w posługę miłości. Biskupi i kapłani muszą czuwać, aby zabobonna mentalność nie przenikała do aktów kultu, który należy się Bogu żywemu i prawdziwemu, zadaniem katechezy zaś jest ukazywanie osobom uwikłanym w praktyki okultystyczne świadectwa przez użycie wszelkich środków, którymi dysponuje Kościół, jak Słowo Boże, sakramenty, zwłaszcza pokuty i Eucharystii, modlitwę, wspólnotę braterską i posługę miłości. Także cała wspólnota Kościoła winna okazywać troskę o potrzebujących, wobec ludzi zagubionych w obliczu tajemnicy istnienia, wobec potrzebujących akceptacji, wysłuchania, pouczenia,

⁵¹ Por. Paweł VI, *Evangelii nuntiandi* 48.

⁵² Por. Paweł VI, *Evangelii nuntiandi* 48.

⁵³ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* 12.

⁵⁴ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* 244.

solidarności, zainteresowania oraz pomoc w przezwyciężaniu niepokoju i lęków związanych z przyszłością⁵⁵.

2. Konkubinat i cudzołóstwo

Zasady na których oparte jest małżeństwo chrześcijańskie różniły się w sposób zasadniczy od obowiązujących w tej dziedzinie w społecznościach pogańskich. Zwłaszcza zasady etyczne były zupełnie nowe i różne od norm pogańskich. Święty Cezary z Arles poświęcił zagadnieniom etyki małżeńskiej kilka kazań, co było nowością na tamte czasy. Wymagania stawiane przez niego bardzo kontrastowały z obyczajami, jakie nawet wśród chrześcijan zdawały się być tolerowane⁵⁶.

2.1. *Nolite habere concubinas, nolite adulterare, nolite fornicari*⁵⁷

Zdając sobie sprawę z powagi wykroczeń, jakich dopuszczali się członkowie wspólnoty chrześcijańskiej w Arles, św. Cezary apeluje do nich, aby porzucili grzeszne życie, gdyż „powiedziano: «Pijacy i cudzołóżnicy nie odziedziczą królestwa Bożego» (1Kor 6,9-10)”⁵⁸. Wiernym Kościoła w Arles przypomina, że posiadanie konkubiny – bez względu na to, czy ma to miejsce przed zawarciem małżeństwa, czy po zawarciu małżeństwa – jest cudzołóstwem: „Wyznam i oświadczam, że czy to przed pojęciem żony, czy po ożenieniu się, ktokolwiek by sobie sprowadzał konkubiny, popełnia cudzołóstwo”⁵⁹.

Aby skłonić grzeszników do poprawy życia, biskup Arles mówi o sędzie, który czeka tych, którzy szybko nie podejmą pokuty: „Jeżeli nie nastąpi u takiego pokuta jako środek zaradczy, co z nim będzie, jaki

⁵⁵ Por. Kubat, *Religia a zabobon*, s. 140-141; J. Pochwat, *Św. Cezary z Arles jako nauczyciel modlitwy na podstawie jego „Kazań do ludu”*, w: *Przez Maryję ku wcielone-mu Słowu*, red. J. Kręciđło, Studia Salettensia 5, Kraków 2012, s. 73-97.

⁵⁶ Por. Żurek, *Św. Cezary z Arles*, s. 187-188.

⁵⁷ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 55a, 3, SCh 243, s. 482, *ŻMT* 57, s. 315.

⁵⁸ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 55a, 3, SCh 243, s. 482: „quia «ebriosi et adulteri regnum Dei non possidebunt» (1Kor 6,9.10)”, *ŻMT* 57, s. 315.

⁵⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 5, SCh 243, s. 306: „Profiteor, quia sive ante uxorem, sive post uxorem, quicumque sibi concubinam adhiberit, adulterium committit”, *ŻMT* 57, s. 250. Por. Wygralak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 91.

wyrok potępienia na przyszłym sądzie musi otrzymać skoro już na tym świecie nie był godny otrzymania błogosławieństwa ślubnego z oblubienicą?⁶⁰.

Wszystkich cudzołożników św. Cezary wzywa do nawrócenia. Zewnętrznym wyrazem nawrócenia, oprócz zerwania z grzechem cudzołożstwa, jest „długa pokuta i obfite jałmużny”⁶¹. Gdyby jednak jakiś grzesznik nagle umarł, „przepadnie na wieki i nic mu nie pomoże imię chrześcijanina, ponieważ nie tylko nie czynił tego, co Pan przykazał, ale jeszcze i tego się dopuszczał, co Chrystus zakazał”⁶². Grzech cudzołożstwa jest tak ciężki, że staje się przyczyną wykluczenia z królestwa Bożego⁶³.

Cudzołożstwo jest złem skierowanym przeciwko osobie, która je popełnia, jest „zabiciem duszy” mieczem grzechu. Człowiek, który zabija swoją duszę przez nierząd, jest o wiele gorszy od tego, kto na wojnie zabija swoich wrogów⁶⁴.

Powyższe słowa św. Cezarego korespondują ze współczesną nauką Kościoła na ten temat. W kwestii konkubinatu jest ona niezmienna i od samego początku w pełni pokrywa się z nauczaniem Nowego Testamentu. Kościół ocenia konkubinaty jako notoryczny grzech i wzywa konkubinarium do zerwania nieprawego związku lub w przypadku braku przeszkód do zawarcia ważnego małżeństwa⁶⁵. W poszczególnych jednak wypadkach uznaje on złożoność sytuacji i obiektywne poważne racje przemawiające za wspólnym zamieszkaniem (np. wychowanie dzieci, wzajemna pomoc w podeszłym wieku, choroba czy niewystarczalność środków do życia osobno, a niekiedy także nieprzewidywalne trudności w zawarciu

---

⁶⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 43, 5, SCh 243, s. 318: „Iam videte, si paenitentiae remedium non subvenit, quid de illo erit, vel quali sententiae eum necesse erit in futuro iudicio subiacere, qui iam in hoc saeculo benedictionem cum sponsa sua non fuit dignus accipere”, *ŻMT* 57, s. 255. Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 43, 3, SCh 243, s. 314, *ŻMT* 57, s. 253-254; 43, 6, SCh 243, s. 320, *ŻMT* 57, s. 255. Zob. Jaśkiewicz, *Problematyka moralna w kaznodziejstwie Cezarego z Arles*, s. 101-102.

⁶¹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 4, SCh 243, s. 302: „paenitentia prolata et ubere elemosinae”, *ŻMT* 57, s. 249.

⁶² Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 4, SCh 243, s. 302: „in aeternum peribit, nec illi nomen christianum proderit: quia non solum non fecit quod Dominus iussit, verum etiam quod Christus prohibuit perpetravit”, *ŻMT* 57, s. 249.

⁶³ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 4, SCh 243, s. 302-304, *ŻMT* 57, s. 249.

⁶⁴ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 43, 8, SCh 243, s. 322: „et videte quantum malum sit, ut aliquis crudelior existat in se, suam animam occidendo per luxuriam, magis quam per carnalem victoriam adversariorum corpora trucidando”, *ŻMT* 57, s. 256-257.

⁶⁵ Por. J. Wróbel, *Konkubinaty*, EK IX 645.

legalnego związku). W takich sytuacjach „wzywa duszpasterzy i całą wspólnotę wiernych do okazania im [konkubiniarzom] pomocy i do podejmowania starań o to, aby nie czuli się odłączeni od Kościoła”⁶⁶, widząc również możliwość uczestnictwa w sakramentach pod warunkiem, że są gotowi do życia w pełnej wstrzemięźliwości, a urzeczywistniając swoje życie sakramentalne, nie będą powodem publicznego zgorznienia⁶⁷.

Także cudzołóstwo jest określane w Katechizmie Kościoła katolickiego niesprawiedliwością:

Ten, kto je popełnia, nie dotrzymuje podjętych zobowiązań. Rani znak przymierza, jakim jest węzeł małżeński, narusza prawo współmałżonka i godzi w instytucję małżeństwa, nie dotrzymując umowy znajdującej się u jego podstaw. Naraża na niebezpieczeństwo dobro rodzicielstwa ludzkiego oraz dzieci, które potrzebują trwałego związku rodziców⁶⁸.

Jest to krzywda wobec współmałżonka, zgorznienie dla świata i narażenie na niebezpieczeństwo dobra własnych dzieci.

2.2. *Unde iterum atque iterum rogo pariter et contestor, ut (...) ipse usque ad nuptias virginitatem custodiat*⁶⁹

Mówiąc o konkubinacie, św. Cezary zwraca uwagę na konieczność odpowiedniego przygotowania do małżeństwa. Jeśli mężczyzna chce pojąć dziewicę, to sam powinien do czasu ślubu zachować dziewictwo⁷⁰. Konkubinacj jest sprzeczny z wolą Boga: „Dlatego (...) zapewniam, że Bóg te zgubne postęпки zawsze potępiał, zawsze ich zakazywał i oświadczał, że nigdy Mu się nie podobają i szczególnie w naszych chrześcijańskich czasach, i nigdy nie wolno było posiadać konkubin, ani nigdy nie będzie wolno ich posiadać”⁷¹.

⁶⁶ S. Paździor, *Konkubinacj w prawie kanonicznym oraz w polskim prawie cywilnym*, „Rocznik Nauk Prawnych” 17/2 (2007) s. 179.

⁶⁷ Por. Paździor, *Konkubinacj w prawie kanonicznym*, s. 179.

⁶⁸ KKK 2381.

⁶⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 43, 4, SCh 243, s. 316, ŻMT 57, s. 254.

⁷⁰ Por. Wygrałak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 92.

⁷¹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 43, 4, SCh 243, s. 316: „Unde (...) denuncio, Deum ista mala et semper prohibuisse, et numquam ei placita fuisse: et praecipue temporibus christianis concubinas habere numquam licuit, numquam licebit”, ŻMT 57, s. 254.

Konkubinat według biskupa Arles jest „bezcelnością”, gdyż grzech ten jest popełniany publicznie. Człowiek, który żyje w konkubinacie publicznie lekceważy chrześcijańskie obyczaje i prawo Boże:

W tej sprawie ciągle i wciąż na nowo wołam na cały głos, że ten, kto przed ślubem usiłuje sobie zapewnić konkubinę, popełnia gorszy grzech, niż ten, co popełnia cudzołóstwo, ponieważ ten, kto cudzołoży, chce ten wielki grzech przynajmniej potajemnie popełniać, ale grzeszyć publicznie, albo się boi, albo wstydzi, natomiast ten, kto chce publicznie posiadać konkubinę, najbezcelniej sądzi, że na oczach całego ludu wolno mu czynić tę rzecz przeklętą⁷².

Wyżej wspomniane przez św. Cezarego apele dotyczące przygotowania do małżeństwa znajdują swe zastosowanie w aktualnym nauczaniu Kościoła. Dostrzega ono wiele zjawisk, jakie zachodzą dziś w obrębie rodziny i w stylu jej funkcjonowania. Zauważa się tu poważne przeobrażenia dotyczące rozumienia jej istoty⁷³. Globalne przemiany kulturowe prowadzą również do prywatyzacji zachowań społecznych w zakresie szeroko rozumianego przygotowania do małżeństwa. Coraz częściej spotyka się ludzi (zwłaszcza młodych) żyjących w związkach nieformalnych różnego typu: konkubinat, kohabitacja czy też LAT (living part together). Małżeństwo sakramentalne, które przez wieki stanowiło fundament i punkt odniesienia do innych związków międzyludzkich, stało się dla nich tylko z modeli w skomplikowanej mozaice istniejących związków międzyludzkich⁷⁴.

W adhortacji *Evangelii gaudium* papież Franciszek przypomina, że pomimo tego, że proces przeobrażeń dokonuje dziś swoistej erozji

---

⁷² Caesarius Arelatensis, *Sermo* 43, 4, SCh 243, s. 316: „Pro qua re iterum atque iterum voce libera clamo, quia, qui ante legitimas nuptias concubinam sibi adhibere praesumit, peius peccatum facit, quam qui adulterium committit: quia, qui adulterat, adhuc tam grave malum secrete vult agere, in publico autem aut metuit aut erubescit committere; ille vero, qui publice concubinam habere voluerit, fronte inpuidentissima rem execrabilem toto populo vidente licenter se putat admittere”, *ŻMT* 57, s. 254. Por. 42, 2, SCh 243, s. 296-300, *ŻMT* 57, s. 247-248. Zob. Wygralak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 91.

⁷³ Por. L. Dyczewski, *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*, Lublin 2009.

⁷⁴ Por. M. Wojciechowski, *Za rodziną = z rodziną pod prąd*, Kraków 2013, s. 26-27.

kondycji społeczno-moralnej⁷⁵, chrześcijanie nie mogą pozostać biernym adresatem zachodzących zmian, ale muszą podjąć swoje zadanie prorockie i w świetle wiary odkryć wielkość i godność małżeństw i rodzin, w których żyją, czyniąc je znakiem i miejscem przymierza miłości⁷⁶. Ważnym dziś zadaniem duszpasterskim Kościoła jest przygotowywanie wiernych do owocnego przyjmowania sakramentów świętych. Duszpasterstwo zaś rodzin, przygotowujące narzeczonych do życia małżeńskiego i rodzinnego, powinno „mieć świadomość, że pomoc oferowaną przyszłym małżonkom należy ukierunkować na odkrywanie fundamentalnych wartości o małżeństwie i rodzinie oraz na utożsamianie się z nimi”⁷⁷. Zwraca na to uwagę Franciszek w adhortacji apostolskiej *Amoris laetitia*, w której pisze, że z racji na wyjątkowy charakter małżeństwa działania duszpasterskie podejmowane w tym względzie wymagają szczególnej uwagi dotyczącej właściwego przygotowania kandydatów do sakramentu. Zachęca więc duszpasterzy do działań umożliwiających nupturientom dojrzewanie do miłości, aby „[człowiek] nauczył się kochać tę konkretną osobę, z którą pragnie dzielić całe życie”⁷⁸.

***2.3. Si quando aliquos tam sacrilega peccata committere cognoveritis, et semel et secundo et tertio castigate*⁷⁹**

Biskup Cezary zachęca ludzi, którzy „dochowują wiernie wiary i czystości”⁸⁰, do współpracy w zaprowadzaniu porządku moralnego w chrześcijańskiej wspólnoty w Arles. Nawołuje do upominania oraz piętnowania konkubinariuszy i cudzołóżników:

Jeżeli poznacie, że ktoś dopuszcza się tak świętokradzkich grzechów, skarcie go raz, drugi i trzeci, a jeżeli was nie będą chcieli usłuchać, nawet nie rozmawiajcie z nimi, ani ich nie zapraszajcie na wasze przyjęcia, ani przy stołach innych ludzi z nimi posiłku nie przyjmujcie (...), aby przynajmniej

⁷⁵ Por. Franciszek, *Evangelii gaudium* 66.

⁷⁶ Por. Franciszek, *Evangelii gaudium* 28.

⁷⁷ Por. G. Pyżlak, *Zadania duszpasterstwa rodzin*, w: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, red. R. Kamiński – G. Pyżlak – J. Goleń, Lublin 2013, s. 343.

⁷⁸ Franciszek, *Amoris laetitia* 208.

⁷⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 2, SCh 243, s. 298, *ŻMT* 57, s. 247.

⁸⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 2, SCh 243, s. 296-298, *ŻMT* 57, s. 247.

przez to się zawstydzili, gdy zobaczą się wykluczonymi od ludzi szlachejnych i Boga się bojących⁸¹.

Tych wszystkich, którzy lekceważyliby jego radę o konieczności interweniowania w przypadku wiedzy o grzesznym życiu sąsiadów, nasz biskup przestrzega przed współodpowiedzialnością za grzech współbrata w wierze: „Ktokolwiek by (...) wiedział, że jego brat albo sąsiad jego popełnia cudzołóstwo, a nie zechce go skarcić, będzie uczestnikiem jego grzechów”⁸². Co więcej, mówi, że ludzie, którzy nie upominają cudzołożników – choć wiedzą o ich grzechach – sami stają się podejrzani o popełnianie cudzołóstwa: „Ci zaś, co cudzołożników ani sami nie karcą, ani nie donoszą w sekrecie kapłanowi, popadają w podejrzenie, że ich dlatego nie upominają, ponieważ zapewne i sami podobne grzechy popełniają”⁸³.

W adhortacji apostojskiej *Familiaris consortio* papież Jan Paweł II gorąco wzywa całą wspólnotę wiernych do podejmowania z troskliwą miłością starań o to, by ci, którzy żyją w konkubinatach lub innych związkach niesakramentalnych, nie czuli się odłączeni od Kościoła i by jako ochrzczeni uczestniczyli w jego życiu. Należy ich zachęcać do słuchania Słowa Bożego, do uczęszczania na Mszę Świętą, do wytrwania w modlitwie, do pomnażania dzieł miłości oraz inicjatyw wspólnoty na rzecz sprawiedliwości, do wychowywania dzieci w wierze chrześcijańskiej, do pielęgnowania ducha i czynów pokutnych, ażeby w ten sposób z dnia na dzień wypraszali sobie u Boga łaskę⁸⁴.

Jan Paweł II, podobnie jak biskup Cezary, zachęca też duszpastery i wiernych, by przypominali żyjącym w wolnych związkach o tym, że szacunek dla godności osoby ludzkiej wymaga, aby miłość była

---

⁸¹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 2, SCh 243, s. 298: „Si quando aliquos tam sacrilega peccata committere cogoveritis, et semel et secundo et tertio castigate; et si vos audire noluerint, nec conloquium cum illis habete, nec ad vestrum eos convivium revocate, nec in aliorum mensis cybum cum eis sumite (...); ut vel sic erubescant, dum se vident ab honestis et Deum timentibus exsecrari”, *ŻMT* 57, s. 247.

⁸² Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 2, SCh 243, s. 298: „Quicumque (...) qui fratrem aut vicinum suum adulteria committere novit, si illum arguere noluerit, in peccatis eius particeps illius erit”, *ŻMT* 57, s. 247.

⁸³ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 42, 2, SCh 243, s. 298: „Illi autem qui adulteros nec ipsi arguunt, nec in notitiam sacerdotis secretius ponunt, suspicionem nobis faciunt, quod ideo illos non arguunt, quia et ipsi talia peccata committunt”, *ŻMT* 57, s. 247.

⁸⁴ Jan Paweł II, *Familiaris consortio* 81-84.

obdarowaniem bez ograniczeń czasowych oraz innych warunków. Miłość ludzka nie toleruje bowiem próby. Związek na próbę sprzeciwia się rozumieniu znaczenia aktu seksualnego jako symbolu głębokiego i całkowitego osobowego oddania. Taka postawa jest również w sprzeczności z miłością Chrystusa do Kościoła, która nie jest na próbę, lecz jest wierna do końca (por. J 13,1). Źródłem takiego podejścia do zawierania związków mogą być też braki w zakresie wychowania do tworzenia czystej i autentycznej więzi miłości, a także niewłaściwe korzystanie z płciowości⁸⁵.

3. Przerwanie ciąży

Chrześcijaństwo weszło w świat, w którym aborcja stanowiła powszechną praktykę, uzasadnioną przez filozofów, uważających, jak np. stoicy, że płód jest tylko częścią ciała matki⁸⁶. Aborcję dozwalał Platon⁸⁷, a Arystoteles sformułował twierdzenie o płodzie uformowanym i nieuformowanym⁸⁸, czym otwierał drogę do częściowej przynajmniej jej legalizacji. Postawa pisarzy chrześcijańskich od początku była jednoznaczna: aborcja jest zbrodnią, morderstwem, takim samym jak zabójstwo dziecka już urodzonego. Również św. Cezary z Arles zdecydowanie bronił prawa do życia zarówno dziecka poczętego, jak i już narodzonego. Jasno też formułował zasady dotyczące prokreacji⁸⁹.

3.1. *Nulla mulier potiones ad avorsum accipiat*⁹⁰

Święty Cezary, jako stróż moralności, w swoich kazaniach broni życia od samego poczęcia. W sposób stanowczy przeciwstawia się

⁸⁵ Por. Jan Paweł II, *Familiaris consortio* 80.

⁸⁶ Por. S. Longosz, *Ojcowie Kościoła a przerywanie ciąży*, VoxP 8-9 (1985) s. 247.

⁸⁷ Por. Plato, *Res publica* V 9, 461c, tł. W. Witwicki, Platon, *Państwo*, w: Platon, *Państwo, Prawa*, Kęty 1997, s. 163.

⁸⁸ Por. Arystoteles, *Politica* VII 14, 10, tł. L. Piotrowicz, Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 2002, s. 350-351.

⁸⁹ Por. Wygralak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 92. Antoni Żurek jest zdania, że Cezary z Arles za nadrzędny cel małżeństwa uważał prokreację; por. Żurek, *Małżeństwo i prokreacja według Cezarego z Arles*, s. 427-431.

⁹⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 44, 2, Sch 243, s. 328, ŻMT 57, s. 259.

wszelkim praktykom aborcyjnym i zwraca uwagę na konieczność uszanowania każdego życia ludzkiego⁹¹. W starożytności jedną z najbardziej rozpowszechnionych metod usuwania ciąży było przyjmowanie wywarów z ziół, które miały działanie poronne⁹². Biskup Arles przestrzega kobiety przed przyjmowaniem płynów wywołujących poronienie, gdyż za zabicie poczętego dziecka grozi im sąd Boży: „Żadna niewiasta niech nie bierze płynów na wywołanie poronienia (...), ponieważ którakolwiek to uczyni, niech wie, że zda sprawę za tych, których zabiła, przed trybunałem Chrystusa”⁹³.

Stanowisko Kościoła w kwestii zakazu dobrowolnie dokonywanej aborcji jest dziś, podobnie jak nauczanie biskupa z Arles, niezmiennie. W licznych dokumentach magisterium Kościoła czytamy o moralnej niedopuszczalności przerywania ciąży. Nauczanie to oparte jest na prawie naturalnym i Piśmie Świętym. Przez wieki zostało ono wzbogacone o nowe aspekty, które potwierdzają jednoznaczność tego stanowiska. W kwestii penalizacji aborcji, nauczanie kościelne podkreśla, że sankcja karna w postaci ekskomuniki ma charakter naprawczy i ma prowadzić ku nawróceniu. Nauczanie Kościoła nie godzi też w wolność sumienia, bo nie wprowadza do sumienia prawd obcych, ale eksponuje prawdy, które sumienie powinno już znać⁹⁴.

⁹¹ Por. Żurek, *Małżeństwo i prokreacja według Cezarego z Arles*, s. 431-434.

⁹² Por. Longosz, *Ojcowie Kościoła a przerywanie ciąży*, s. 241; Jaśkiewicz, *Problematyka moralna w kaznodziejstwie Cezarego z Arles*, s. 101.

⁹³ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 44, 2, SCh 243, s. 328: „Nulla mulier potiones ad avorsum accipiat, (...) quia, quaecumque hoc fecerit, ante tribunal Christi sciat se causam cum illis quos occiderit esse dicturam”, *ŻMT* 57, s. 259. Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 1, 12, SCh 175, s. 246: „nulla mulier aliquas potiones ad avorsum accipiat, quia, quantoscumque aut iam natos aut adhuc conceptos occiderit, cum tantis causas ante tribunal Christi se dicturam esse non dubitet”, *ŻMT* 57, s. 46; 19, 5, SCh 175, s. 492: „Nam et hoc praesumens de caritate vestra omnes filias vestras pro sollicitudine paterna admoneo, ut nulla mulier potiones ad avorsum accipiat, nec filios suos aut conceptos aut natos occidat”, *ŻMT* 57, s. 138. Zob. M. Wojcieszak, *Kościół późnoantyczny i wczesnośredniowieczny wobec problemu niechcianych dzieci w świetle postanowień zachodniorzymskich zgromadzeń biskupich*, „*Studia z Dziejów Średniowiecza*” 24 (2020) s. 305.

⁹⁴ Por. T. Gwoździewicz, *Konferencja „Godność osób oraz szacunek dla życia”*, „*Teologia i Moralność*” 16/2 (2021) s. 277.

3.2. *Nulla mulier (...), nec filios (...) iam natos occidat*⁹⁵

Zabijanie lub porzucanie noworodków również było praktyką znaną starożytności. Niektórzy myśliciele, jak np. Platon, polecali, aby porzucać dzieci niechciane⁹⁶. Biskup Cezary zdecydowanie sprzeciwia się takim praktykom i wszystkim kobietom zabijającym lub porzucającym swoje dzieci grozi sądem Bożym⁹⁷. Przestrzega też matki, aby nie podejmowały żadnych działań, które zmierzałyby do uśmiercania niemowląt: „Niech [żadna kobieta] przypadkiem nie zmierza do tego, aby (...) zabić tych, którzy mogą być dobrymi chrześcijanami”⁹⁸.

Papież Jan Paweł II, wskazując na dokonujące się w dzisiejszych czasach „rozpowszechnianie kultury hedonistycznej i komercyjnej”⁹⁹, broni jak zresztą każdy papież i każdy chrześcijanin świadomy swej wiary, życia ludzkiego w każdej postaci i każdej fazie rozwoju. Życie jest bowiem darem i zadaniem powszedniego bytowania. Najwyższym też uznaniem obdarza te „kobiety, które z heroiczną miłością wobec swych dzieci akceptują ciężę”¹⁰⁰. Podobnie jak biskup Arles przestrzega jednak kobiety przed silną pokusą stosowania aborcji jako tzw. „rozwiązania” problemów, które wynikają z niepożądanych rezultatów seksualnej rozwiązłości i nieodpowiedzialności¹⁰¹.

3.3. *Sed nec illas diabolicas potiones mulieres debent accipere*¹⁰²

Problemem, który bezpośrednio wiąże się z aborcją jest antykoncepcja. Była ona stosowana już w starożytności przedchrześcijańskiej. Nic więc dziwnego, że środki antykoncepcyjne znali i stosowali chrześcijanie.

⁹⁵ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 44, 2, SCh 243, s. 328, ŻMT 57, s. 259.

⁹⁶ Por. Plato, *Res publica* V 9, 460b; 461c, tł. Witwicki, s. 162-163.

⁹⁷ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 44, 2, SCh 243, s. 328: „Nulla mulier (...), nec filios (...) iam natos occidat; quia, quaecumque hoc fecerit, ante tribunal Christi sciat se causam cum illis quos occiderit esse dicturam”, ŻMT 57, s. 259; 19, 5, SCh 175, s. 492, ŻMT 57, s. 138.

⁹⁸ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 44, 2, SCh 243, s. 330: „Ne forte illos (...) occidere velit, qui boni christiani esse potuerant”, ŻMT 57, s. 259. Por. Wojcieszak, *Kościół późnoantyczny i wczesnośredniowieczny wobec problemu niechcianych dzieci*, s. 305.

⁹⁹ Jan Paweł II, *List do kobiet* 6.

¹⁰⁰ Jan Paweł II, *List do kobiet* 5.

¹⁰¹ Por. J.W. Gałkowski, *Jan Paweł II o kobiecie*, ZN KUL 58/2 (2015) s. 101.

¹⁰² Caesarius Arelatensis, *Sermo* 44, 2, SCh 243, s. 328, ŻMT 57, s. 259.

Święty Cezary stoi na stanowisku, że każdy akt małżeński powinien być ukierunkowany na zrodzenie potomstwa¹⁰³. Stąd też piętnuje wszelkie działania podejmowane w tej dziedzinie, zmierzające do zapobieżenia poczęciu¹⁰⁴. Kierując upomnienia do wiernych, mówi: „Ale i tych napojów diabelskich niech nie ważą się niewiasty pobierać, z powodu których już więcej nie byłyby zdolne począć dziecka”¹⁰⁵.

Stosowanie antykoncepcji, według św. Cezarego, jest poważnym wykroczeniem moralnym, jest pogwałceniem prawa natury, „którą Bóg chciał uczynić płodną”¹⁰⁶. Kobieta, która zamyka się na dar macierzyństwa będzie odpowiadała przed sądem za zabójstwa dzieci, które mogła by urodzić. Swoje stanowisko biskup Arles wyraża w następujących słowach: „Którakolwiek kobieta to uczyni [zastosuje antykoncepcję], niech wie, że winna będzie tylu zabójstw, ile by jeszcze mogła urodzić dzieci”¹⁰⁷.

Nauczanie Kościoła katolickiego na temat antykoncepcji jest niezmiennie również i w dzisiejszych czasach. Stosowanie środków antykoncepcyjnych jest moralnie naganne, wywołują one bowiem skutki poronne, bądź nie dopuszczają do poczęcia dziecka. Tak jak w nauczaniu św. Cezarego antykoncepcja jest także niezgodna z zasadami etyki chrześcijańskiej, a wykroczenia w tym zakresie są grzechem ciężkim. Niedopuszczalne jest także obezpłodnienie, zarówno stałe, jak i czasowe, tak kobiety, jak i mężczyzny¹⁰⁸.

4. Pijaństwo

Istotnym problemem dotyczącym wspólnotę chrześcijańską w Arles było nadużywanie alkoholu (temu zagadnieniu Cezary poświęca

¹⁰³ Por. Żurek, *Małżeństwo i prokreacja według Cezarego z Arles*, s. 427-431.

¹⁰⁴ Por. Żurek, *Małżeństwo i prokreacja według Cezarego z Arles*, s. 431-433.

¹⁰⁵ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 44, 2, SCh 243, s. 328: „Sed nec illas diabolicas potiones mulieres debent accipere, per quas iam non possint concipere”, *ŻMT* 57, s. 259.

¹⁰⁶ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 1, 12, SCh 175, s. 246-248: „quam Deus voluit esse fecundam”, *ŻMT* 57, s. 46.

¹⁰⁷ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 44, 2, SCh 243, s. 328: „Mulier quaecumque hoc fecerit, quantoscumque parere potuerat, tantorum homicidiorum se ream esse cognoscat”, *ŻMT* 57, s. 259.

¹⁰⁸ Por. I. Werbiński, *Antykoncepcja*, w: *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozowski, Warszawa – Łomianki 1999, s. 18-19.

znaczne partie dwóch kazań: 46 i 47)¹⁰⁹. Święty Cezary dość dużo uwagi poświęcił problemowi zmuszania innych ludzi do picia oraz zalecał, aby unikać pijaństwa, gdyż nie pozwala ono kontrolować siebie, zaciemnia umysł¹¹⁰, powoduje, że człowiek czyni to, czego nie uczyniłby na trzeźwo, oraz jest praktyką pogańską. Zachęcając do umiaru w spożywaniu alkoholu mówił o sędzie, który czeka wszystkich pijaków.

4.1. *Nullus alterum (...) in convivio suo cogat amplius bibere quam oportet*¹¹¹

Biskup Cezary doskonale wiedząc jak wyglądają przyjęcia organizowane przez wiernych Kościoła w Arles¹¹², apelował o to, aby nikt nikogo nie zmuszał do „picia ponad miarę”. Powoływał się przy tym na autorytet św. Pawła, który w Pierwszym Liście do Koryntian przestrzega, przed pijaństwem, gdyż dla pijaków nie będzie miejsca w królestwie niebieskim¹¹³: „Niech nikt drugiego nie zmusza na przyjęciu do picia ponad miarę ze świętokradzką bezczelnością i światową lekkomyślnością z uwagi na to, że napisano: «Ani pijacy nie odziedziczą królestwa Boga» (1Kor 6,12)»¹¹⁴. Biskup Arles dodawał, że jeśli ktoś dopuszczał się pijaństwa, powinien odpokutować swój grzech, gdyż w przeciwnym razie „z pewnością zginie na wieki”¹¹⁵, bo pijaństwo jest „jak studnia prowadząca do piekła”¹¹⁶. Dlatego każdy pijak powinien jak najszybciej porzucić pijaństwo i nie tylko prosić Boga o pomoc w wyrwaniu się z pijaństwa, ale też podjąć działania ekspijacyjne.

¹⁰⁹ Por. Jaśkiewicz, *Problematyka moralna w kaznodziejstwie Cezarego z Arles*, s. 103.

¹¹⁰ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 47, 1, SCh 243, s. 376, *ŻMT* 57, s. 275.

¹¹¹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 1, 12, SCh 175, s. 244, *ŻMT* 57, s. 45.

¹¹² Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 46, 8, SCh 243, s. 372-374, *ŻMT* 57, s. 274.

¹¹³ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 55, 4, SCh 243, s. 472, *ŻMT* 57, s. 311.

¹¹⁴ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 1, 12, SCh 175, s. 244: „Nullus alterum sacrilego ausu et profana temeritate in convivio suo cogat amplius bibere quam oportet, propter illud quod scriptum est neque ebriosi regnum Dei possidebunt”, *ŻMT* 57, s. 45.

¹¹⁵ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 46, 6, SCh 243, s. 368: „in aeternum profecto peribit”, *ŻMT* 57, s. 272. Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 47, 4, SCh 243, s. 382, *ŻMT* 57, s. 277.

¹¹⁶ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 46, 6, SCh 243, s. 370: „quasi inferni puteus”, *ŻMT* 57, s. 273.

Zmuszanie do picia nasz autor porównywał do zabijania duszy¹¹⁷. Człowiek, który zmusza drugiego do picia, popełnia większy grzech niż ten, który rani go mieczem, i za ten grzech odpowie przed sądem¹¹⁸. Przez pijaństwo dochodzi do uśmiercania duszy ludzkiej: „Ten mniejsze zło popełnia, kto drugiego mieczem rani, niż ten, kto zmusza drugiego, aby pił więcej niż uchodzi, ponieważ przez opilstwo zabija jego duszę”¹¹⁹. Święty Cezary stoi na stanowisku, że w kwestii ilości spożywanego alkoholu, każdy człowiek indywidualnie powinien podejmować decyzję. Dlatego apeluje: „Nie chciej go zmuszać, nie chciej nakłaniać do picia, lecz zostaw to jego własnej decyzji, niech pije ile mu się podoba”¹²⁰.

Zwracając uwagę na duchowy wymiar zła wyrządzanego przez pijaństwo św. Cezary mówi o źle rozumianej przyjaźni. Pijak, gdy ma okazję do napicia się alkoholu, w człowieku, który stwarza mu taką okazję, widzi przyjaciela i dobrodzieja. Jednak ów przyjaciel i dobroczyńca faktycznie jest fałszywym przyjacielem, a nawet nieprzyjacielem Boga, ponieważ prowadzi drugiego człowieka do grzechu: „Jeżeli upijasz i siebie i innych, będziesz miał człowieka przyjacielem, a Boga nieprzyjacielem”¹²¹.

Nauka biskupa z Arles na temat grzechu pijaństwa bardzo aktualna jest we współczesnym nauczaniu Kościoła. Katechizm Kościoła katolickiego podkreśla, że do popełnienia grzechu ciężkiego potrzebne jest zaistnienie jednocześnie trzech warunków: pełnej świadomości, wolnej woli oraz poważnej materii winy¹²². W sytuacji nadużywania przez kogoś alkoholu ostatni warunek jest najbardziej oczywisty i widoczny. Skutki pijaństwa są poważne i bardzo rozległe, rozciągają się zarówno na samego pijącego, jak i na otaczające go środowisko. Kwestią otwartą pozostaje świadomy i dobrowolny wybór pijaństwa. Jeśli ktoś nadużywa alkoholu, wiedząc, jakie negatywne następstwa niesie to ze sobą,

¹¹⁷ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 47, 2, SCh 243, s. 378, *ŻMT* 57, 276; 47, 5, SCh 243, s. 384, *ŻMT* 57, s. 278.

¹¹⁸ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 46, 8, SCh 243, s. 372, *ŻMT* 57, s. 274; 47 4, SCh 243, s. 282, *ŻMT* 57, s. 277.

¹¹⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 46, 1, SCh 243, s. 358-360: „Qui enim alterum cogit ut se plus quam opus est bibendo inebriet, minus malum ei erat, si carnem eis gladio vulneraret, quam animam eius per ebrietatem occideret”, *ŻMT* 57, s. 269.

¹²⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 46, 4, SCh 243, s. 364: „tu eum noli adiurare, noli cogere, sed in potestate illius dimitte ut quantum ipsi placuerit bibat”, *ŻMT* 57, s. 270.

¹²¹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 46, 4, SCh 243, s. 364: „Si et te et alium inebriaveris, habebis hominem amicum, habebis Deum inimicum”, *ŻMT* 57, s. 270.

¹²² Por. KKK 1857-1859.

i bez żadnego przymusu sięga po kolejne jego porcje, ten nie może być usprawiedliwiony. Istnieją pewne okoliczności łagodzące te zachowania, takie jak wpływ środowiska i kultury dorastania. Jednak trudno sobie wyobrazić osobę, która całkowicie bezwiednie sięga po alkohol, nie mając możliwości poznania konsekwencji. Uzależnienie alkoholowe w nauczaniu Kościoła katolickiego wiąże się z upijaniem¹²³. W tym wypadku chodzi o kwestię grzechów cudzych, czyli udziału konkretnej osoby w czyimś grzechu. Według nauki Kościoła ten, kto namawia lub zmusza do picia, a próbuje je swoją postawą albo udostępnia konieczne ku temu środki, także ponosi winę za cudze pijaństwo¹²⁴.

4.2. *Nolite ad ebrietatem bibere*¹²⁵

Z powyższego apelu – oraz z wezwań przytoczonych wyżej – wynika, że św. Cezary, znając słabość ludzką, nie wzywał do całkowitej abstynencji, lecz do zachowania umiaru w spożywaniu alkoholu¹²⁶. Można przypuszczać, że biskup Arles, formułując słowa swych apeli kierował się arystotelesowską zasadą konieczności zachowania „złotego środka”. Zdecydowana większość odbiorców kazań św. Cezarego należała do grona ludzi niewykształconych, dlatego tłumacząc tę zasadę, nasz autor posłużył się przykładem zaczerpniętym z życia codziennego: „Proszę was, bracia najdrożsi, uważajcie pilnie i patrzcie, że konie i inne zwierzęta doprowadzone do wody, gdy zaspokoją swoje pragnienie, chociażby je dłużej trzymano nad samą wodą, po zaspokojeniu pragnienia w ogóle ani nie chcą, ani nie mogą pić. Niech to rozważą pijacy, jeśli nie chcą być gorsi od zwierząt”¹²⁷.

Podobnie jak św. Cezary, nieustannym apostołem trzeźwości był Jan Paweł II. Jego nauczanie w kwestii uzależnień opierało się głównie na

---

¹²³ Por. M. Łęczycki, *Pobudki do unikania grzechu śmiertelnego i kilka innych rozważań pobożnych*, Kraków 2015, s. 29.

¹²⁴ Por. A. Zwoliński, *Grzechy cudze*, Kraków 2009, s. 26-30.

¹²⁵ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 19, 3, SCh 175, s. 486, ŻMT 57, s. 136.

¹²⁶ Por. Wygrałak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 94.

¹²⁷ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 46, 4, SCh 243, s. 364: „Rogo, fratres carissimi, diligenter adtendite et videte quia quando equi vel reliqua animalia ducuntur ad aquam, ubi satiaverint sitim suam, etiamsi super ipsam aquam diutius teneantur, repleta siti bibere nolunt omnino nec possunt. Considerent ebriosi, si non peiores animalibus iudicandi sunt”, ŻMT 57, s. 271.

nawoływaniu do trzeźwości. Według papieża, trzeźwość to stan konieczny do pełnego przeżywania człowieczeństwa i potrzebny do tego, żeby móc nawiązać osobistą relację z Panem Bogiem, niezbędną do realizacji swojego powołania w świecie ziemskim i osiągnięcia zbawienia w życiu wiecznym. Utożsamiał ją także z cnotą umiarkowania, która pozwala na odrzucanie wszystkiego tego, co prowadzi do zbyt dużego skupienia się na materialnych wartościach doczesnych, a one bardzo często zaburzają osobistą wolność człowieka potrzebną do świadomego wyboru Boga jako największego dobra. Pod tym względem nauka Jana Pawła II reprezentuje aktualne nauczanie Kościoła na ten temat¹²⁸. Współcześnie Kościół skłania się bowiem do rozumienia trzeźwości i ograniczania spożycia alkoholu w kategoriach cnoty umiarkowania.

4.3. *Et ideo rogo, et per tremendum diem iudicii vos adiuro, ut quantum potestis ebrietatis malum auxiliante Domino fugiatis*¹²⁹

Pijaństwo jest złem, przed którym należy uciekać, co więcej jest według naszego autora praktyką i obyczajem pogan, którzy nie pokładają nadziei w Bogu, jest wymazaniem imion w niebie „przez wznoszenie toastów na czyjaś cześć”¹³⁰. Dlatego też św. Cezary zaleca, aby ci, którzy są zagrożeni przez pijaństwo, z pomocą Boga, walczyli z tą wadą. Chrześcijanie przez chrzest zostali wyrwani z grona pogan, dlatego powinni czynić wszystko, aby nie trwać w obyczajach pogan. Ci, którzy nadużywają alkoholu przez podjęcie pokuty i nawrócenia powinni jak najszybciej powrócić na łono Kościoła, ponieważ pijaństwo jest wielkim grzechem i jeśli tego nie uczynią zostaną wtrąceni do piekła: „Chociażby chrześcijanie nie dopuszczali się innych grzechów, jak tylko pijaństwa, i to często, a poprawa i pokuta by nie nastąpiła, pograży ich w piekło”¹³¹.

¹²⁸ Por. Jan Paweł II, *Cnota umiarkowania*, fragment przemówienia podczas audyencji generalnej, Watykan, 22.11.1978, w: *Jan Paweł II w trosce o trzeźwość człowieka*, red. M.P. Romaniuk, Warszawa 2008, s. 103-104.

¹²⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 47, 5, SCh 243, s. 384, *ŻMT* 57, s. 278.

¹³⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 55a, 3, SCh 243, s. 482, *ŻMT* 57, s. 315. Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 55, 4, SCh 243, s. 470, *ŻMT* 57, s. 311. Zob. P. Wygalałak, *Vinum laetificat cor hominis (Ps 104,15). Ojcowie Kościoła o spożywaniu wina*, PzST 25 (2011) s. 146-147; Wygalałak, *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego*, s. 94.

¹³¹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 47, 5, SCh 243, s. 384-386: „Etiamsi reliqua peccata christiani non admittant, sola eos, si frequens fuerit, ebrietas, et emendatio ac paenitentia non subvenerit, in inferni profunda praecipitat”, *ŻMT* 57, s. 278.

Do pracy nad poprawą obyczajów biskup Arles wzywa ludzi wstrzeźliwych i prosi ich, aby karcili i upominali pijaków. Zachęca ich też, aby w intencji nadużywających alkoholu modlili się i składali za nich hojne jałmużny¹³². Dzięki takiej postawie będą innych odciągali od pijaństwa, a sami zasłużą na nagrodę wieczną. Święty Cezary apeluje do wiernych: „Niech wam nie wystarczy, że jesteście szlachetni i trzeźwi, lecz ile tylko możecie, tak się starajcie ich karcić i tak upominajcie pijaków, aby się nie ważyli nigdy w waszej obecności pić za dużo (...), a przez to (...) zapewnili sobie podwójną nagrodę w wiecznej szczęśliwości”¹³³.

W liście skierowanym do uczestników Narodowego Kongresu Trzeźwości, który odbył się we wrześniu 2017 roku w Warszawie papież Franciszek podjął kwestię nadmiernego upijania się i alkoholizmu. Przypomina w nim, że „brak trzeźwości niszczy więź z Bogiem, z Kościołem, niszczy osobę, rodziny, relacje międzyludzkie”¹³⁴. Podobnie jak św. Cezary, pisze w nim również o konieczności niesienia przez Kościół pomocy uzależnionym od alkoholu i nadużywającym go¹³⁵.

5. Pycha

Pycha jest jednym z grzechów głównych. Polega na bezkrytycznym, wysokim mniemaniu o sobie i pragnieniu własnego wywyższenia. Niszczy ona życie Boże w człowieku, który nie chce uznać najwyższej władzy Boga. Istota pychy leży w samolubstwie, a jej przedmiotem jest uznanie siebie za centrum świata¹³⁶. Święty Cezary – jako pasterz Kościoła w Arles – zdawał sobie sprawę z tego, że pycha opanowała serca wielu ludzi. Z tego względu apelował o pokorę i zrozumienie prawdy o sobie.

¹³² Por. Caesarius Arelatensis, *Sermo* 47, 6, SCh 243, s. 386-388, ŻMT 57, s. 279.

¹³³ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 47, 6, SCh 243, s. 388: „Non vobis sufficiat quod vos honesti et sobrii estis, sed quantum potestis ita castigate et corripite ebriosos, ut eis numquam liceat vobis praesentibus amplius bibere quam oportet (...) duplicita vobis praemia in aeterna beatitudine praeparetis”, ŻMT 57, s. 279.

¹³⁴ Franciszek, *List do uczestników Międzynarodowego Kongresu Trzeźwości w Warszawie*, Watykan 2017, w: <https://ekai.pl/papiez-do-uczestnikow-narodowego-kongresu-trzezwosci-brak-trzezwosci-niszczyc-osobe-rodziny-relacje-miedzyludzkie/> (dostęp: 9.02.2024).

¹³⁵ Por. Franciszek, *List do uczestników Międzynarodowego Kongresu Trzeźwości w Warszawie*.

¹³⁶ Por. S. Urbański, *Pycha*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002, s. 734.

*Nolite superbire*¹³⁷

Przywołując tekst z Pierwszego Listu św. Piotra Apostoła, św. Cezary apeluje o wyzbycie się pychy, gdyż „Bóg pysznym się sprzeciwia, a pokornym łaskę daje” (1P 5,5). W procesie walki z pychą ważne jest według naszego autora poznanie samego siebie i praktykowanie dwóch cnót – dobroczynności i pokory: „Niech każdy wejdzie w swoje sumienie i jeżeli stwierdzi, że rozrósł się w nim i rozpowszechnił korzeń pychy, jak tylko może i na ile okoliczności sprzyjają mu do dobroczynności, niech jak najszybciej z boską pomocą wyplewi z siebie pychę i zasadzi pokorę”¹³⁸.

Taka postawa jest konieczna, aby owocne były działania podejmowane przez chrześcijanina. Dobroczynność bez pokory jest bezowocna. Co więcej, nasz autor zwraca uwagę na konieczność zdobycia prawdziwej pokory, a nie udawanej: „I niech się nie zadowala zmyśloną i udawaną pokorą (...), jeśli chce podobać się Temu, który w serca raczej zagląda”¹³⁹. Zatem pokora musi być szczerą i prawdziwą, ponieważ Bóg zna serca ludzkie i tylko ludzie prawdziwie pokorni podobają się Wszechmogącemu. Pokora jest fundamentem, na którym chrześcijanin może budować dobro, aby „się wznieść do chwały”¹⁴⁰. Na kartach Pisma Świętego ludzie pyszni nazywani są „przeklętymi”, pokorni zaś – „błogosławionymi”: „Niech więc poznają wszyscy pyszni, że od początku świata we wszystkich Pismach byli, są i będą przeklęci, natomiast wszyscy pokorni i cisi, tak w Starym, jak i w Nowym Testamencie byli, są i będą błogosławieni”¹⁴¹.

Grzech pychy, według Katechizmu Kościoła katolickiego, zgodnie z tradycją kościelną, jest wymieniany na pierwszym miejscu

¹³⁷ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 1, 12, SCh 175, s. 244, ŻMT 57, s. 45.

¹³⁸ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 48, 5, SCh 243, s. 398: „unusquisque recurat ad conscientiam suam: et si in se radicem superbiae dominari cognoscit, dum ei licet, et tempus bene faciendi in sua potestate consistit, quanta potest velocitate cum Dei adiutorio stirpet superbiam, et plantet humilitatem”, ŻMT 57, s. 283.

¹³⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 48, 5, SCh 243, s. 398-400: „Nec contentus sit quasi per fictam et simulatam humilitatem (...), si vult illi placere, qui cor dignatur inspicere”, ŻMT 57, s. 283.

¹⁴⁰ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 48, 6, SCh 243, s. 402, ŻMT 57, s. 284.

¹⁴¹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 49, 2, SCh 243, s. 410: „Cognoscant ergo omnes superbi, quia ad initio mundi in omnibus scripturas et maledicti sunt et maledicuntur et maledicendi sunt; omnes vero humiles et mansueti tam in veteri quam in novo testamento et benedicti sunt et benedicuntur et benedicendi sunt”, ŻMT 57, s. 287.

w katalogu grzechów głównych. Pycha rodzi bowiem inne grzechy i wady człowieka. Człowiek pyszny nie umie przyjmować darów od innych. Nie umie też prosić. Nie pozwala mu na to jego źle pojmowana duma¹⁴². On może tylko rozdawać coś innym, by w ten sposób pokazać swoją wyższość nad nimi i swoje miejsce w społecznej hierarchii¹⁴³. Także „nie-nawiść do Boga rodzi się z pychy. Sprzeciwia się ona miłości Boga, zaprzecza Jego dobroci i usiłuje Mu złorzeczyć jako Temu, który potępia grzech i wymierza kary”¹⁴⁴.

Tak jak św. Cezary, tak też i obecne nauczanie Kościoła katolickiego zwraca uwagę na to, że lekarstwem na wyzbycie się pychy jest pokora. Papież Benedykt XVI w encyklice *Deus caritas est* pisze o pokorze jako o sposobie Chrystusowego posługiwania: „Ten właściwy sposób służenia czyni posługującego pokornym. Nie wynosi się on nad drugiego, jakkolwiek nędzna byłaby w danym momencie jego sytuacja. Chrystus zajął ostatnie miejsce na świecie – krzyż – i właśnie z tą radykalną pokorą odkupił nas i nieustannie nam pomaga”¹⁴⁵.

Z kolei w encyklice *Lumen fidei* papież Franciszek zwraca uwagę na to, że pokora, która jest przeciwieństwem pychy, niszczącej nasze relacje z Bogiem, jest drogą do wiary. Franciszek pisze, że:

Wierzący nie jest arogancki; przeciwnie, prawda [miłości] daje mu pokorę, bo wie on, że to nie my ją posiadamy, ale to ona nas bierze w posiadanie. Nie powodując bynajmniej usztywnienia postaw, pewność wiary nakazuje nam wyruszyć w drogę i umożliwia dawanie świadectwa i dialog ze wszystkimi¹⁴⁶.

6. Zazdrość

Zazdrość już w nauczaniu Chrystusa jawi się jako jeden z najpoważniejszych grzechów, który rodzi się w sercu człowieka (por. Mk 7,21-23). Również św. Paweł, wypowiadając się na temat zazdrości, podkreśla, że zazdrość jest poważną wadą i wymienia ją obok najcięższych grzechów (por. Rz 1,29; 13,13; 2Kor 12,20; Ga 5,21) oraz zauważa, że jest

¹⁴² Por. E. Staniek, *Wady, cnoty i modlitwa*, Kraków 1996, s. 13.

¹⁴³ Por. KKK 1866.

¹⁴⁴ KKK 2094.

¹⁴⁵ Benedykt XVI, *Deus caritas est* 35.

¹⁴⁶ Franciszek, *Lumen fidei* 34.

ona grzechem zrodzonym „z ciała” (por. Ga 5,20-21). W podobnym duchu na temat zazdrości wypowiada się św. Jakub (por. Jk 3,14-16; 4,1-2) i św. Piotr (por. 1P 2,1). Nie dziwi więc fakt, że od początku formowania się nauki Kościoła zazdrość obecna była w katalogach grzechów głównych.

*Noli invidere*¹⁴⁷

Zazdrość jest grzechem społecznym uderzającym w mistyczne Ciało Chrystusa – Kościół. Jest chorobą duchową, którą należy leczyć. Lekarstwem na grzech zazdrości jest pokora i życzliwość¹⁴⁸. Z tego względu nasz biskup przestrzega swych wiernych przed tym grzechem, gdyż ludzie zazdroszczący innym zostają odcięci od Ciała Chrystusa. Jednocześnie wskazuje remedium na tę dolegliwość, którym jest miłość. Święty Cezary apeluje: „Nie zazdrość, abyś nie został odcięty od Ciała [Chrystusa]. (...) Kto się unosi zazdrością, staje się jakby jakąś raną na ciele, jakimś zakażeniem, jakimś wrzodem”¹⁴⁹.

Według Katechizmu Kościoła katolickiego zazdrość jest zakorzenioną w człowieku skłonnością do czynienia zła¹⁵⁰, która „może prowadzić do najgorszych występków”¹⁵¹. To przeciw niej skierowane jest dziesiąte przykazanie Dekalogu¹⁵². Zazdrość może być również traktowana jako konkretny czyn i wtedy sama jest grzechem¹⁵³ oraz społecznym nieporządkiem¹⁵⁴. Staje się wręcz grzechem śmiertelnym, gdy człowiek dobrowolnie „życzy bliźniemu poważnego zła”¹⁵⁵.

Papież Benedykt XVI, podobnie jak św. Cezary, uważa, że w Kościele nie powinno być miejsca dla zazdrości o tych, którzy poza nim czynią dobro w imię Chrystusa. Trzeba umieć radować się każdą inicjatywą

¹⁴⁷ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 24, 2, SCh 243, s. 58, ŻMT 57, s. 160.

¹⁴⁸ Por. T. Paszkowska, *Zazdrość*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002, s. 934-935.

¹⁴⁹ Caesarius Arelatensis, *Sermo* 24, 2 SCh 243, s. 58: „Noli invidere, ne praecidaris de corpore (...). Qui invidet, sic est quomodo vulnus, quomodo tabes, quomodo apostema”, ŻMT 57, s. 160.

¹⁵⁰ Por. KKK 1866, 1876, 2553, 2539.

¹⁵¹ KKK 2538.

¹⁵² Por. KKK 2538.

¹⁵³ Por. KKK 1852, 2475.

¹⁵⁴ Por. KKK 2317.

¹⁵⁵ KKK 1874. Por. KKK 2539.

dobra bez zawiści. Członkowie Kościoła nie powinni odczuwać zazdrości, ale radować się, jeśli ktoś spoza tej wspólnoty czyni dobro w imię Chrystusa, o ile robi to z jasną intencją i szacunkiem. Także wewnątrz samego Kościoła może czasem zdarzyć się, że z trudem uznaje się i docenia w duchu głębokiej jedności rzeczy dobre dokonane przez różne środowiska kościelne. Musimy natomiast być zawsze zdolni do tego, by cenić się i szanować nawzajem wysławiając Boga za nieskończoną pomysłowość, z jaką działa w Kościele i na świecie¹⁵⁶.

7. Wnioski

Analiza treści *Kazań do ludu św. Cezarego z Arles* pod kątem zawartych w nich ekshortacji pastoralnych, prowadzi do wniosku o ponadczasowym znaczeniu poruszanych problemów życiowych i religijnych. Forma wygłaszanych kazań uległa wprawdzie przedawnieniu, ale ludzkie sprawy poruszane w tychże kazaniach są ciągle aktualne. Treść ekshortacji świadczy też o tym, że choć w znaczący sposób zmieniły się warunki życia ludzkiego, to jednak człowiek jako taki w zasadzie się nie zmienił. To sprawia, że przesłanie zawarte w ekshortacjach św. Cezarego jest nadal aktualne i całkowicie zgodne z nauczaniem współczesnego Kościoła. Wypowiedzi naszego autora są świadectwem ciągłego dążenia człowieka do świętości (por. Kpł 11,44; 19,2; 20,7; 21,8; Mt 5,48; 1P 1,16) poprzez zwalczanie złych skłonności i eliminowanie ich z życia. Obserwując ten proces w życiu ludzkim należy stwierdzić za Tertulianem, że człowiek nie rodzi się chrześcijaninem, lecz się nim staje¹⁵⁷.

Z przedstawionej powyżej prezentacji grzechów dotyczących wspólnotę kościelną w Arles wynika, że biskup Cezary wzywał do zdecydowanej walki ze złem i zalecał zerwanie kontaktów z tymi, którzy grzeszą lub zachęcają do popełniania zła. W tym kontekście wydaje się być słuszna teza Antoniego Żurka, który zauważył, że katecheza św. Cezarego ma zasadniczo charakter negatywny i dlatego bardziej koncentruje się wokół zagadnienia walki z grzechem¹⁵⁸, ale to można będzie stwierdzić dopiero

---

¹⁵⁶ Por. Benedykt XVI, rozważania przed modlitwą Anioł Pański (30.09.2012): *Papież: w Kościele nie ma miejsca na zazdrość*, w: <https://www.wprost.pl/swiat/350181/papiez-w-kosciele-nie-ma-miejsca-na-zazdrosc.html>. (dostęp: 9.02.2024).

¹⁵⁷ Tertullianus, *Apologeticum* 18, 4, PL 1, 378, tł. J. Sajdak, POK 20, Poznań 1947, s. 81.

¹⁵⁸ Por. A. Żurek, *Katecheza Cezarego z Arles*, VoxP 18 (1990) s. 152-153.

po analizie jego nauczania pozytywnego, gdyż Cezary porusza też problem nabywania cnót oraz przedstawia środki doskonalenia chrześcijańskiego, co zostanie zaprezentowane w kolejnym artykule.

Bibliography

Sources

- Aristoteles, *Politica*, tł. L. Piotrowicz, Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 2002.
- Benedykt XVI, *Deus caritas est*, tł. *Encyklika Deus caritas est Ojca Świętego Benedykta XVI do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i wszystkich wiernych świeckich o miłości chrześcijańskiej*, Poznań 2006.
- Benedykt XVI, rozważania przed modlitwą Anioł Pański (30.09.2012): *Papież: w Kościele nie ma miejsca na zazdrość*, w: <https://www.wprost.pl/swiat/350181/papiez-w-kosciele-nie-ma-miejsca-na-zazdrosc.html>. (dostęp: 9.02.2024).
- Caesarius Arelatensis, *Opera omnia nunc primum in unum collecta studio et diligentia D.G. Morin presbyteri et monachii OSB*, t. 1: *Sermones*, Nunc primum in unum collecti et ad leges artis criticae ex innumeris mss. recogniti, Maretioli 1937 (przedruk w: Corpus Christianorum. Series Latina 103-104, Turnholti 1953).
- Caesarius Arelatensis, *Sermones*, red. D.G. Morin, Césaire d'Arles, *Sermons au peuple*, tł. M.-J. Delage, t. 1-3, Sources Chrétiennes 175, 243, 330, Paris 1971-1986, tł. S. Ryznar (kazania 1-55) – J. Pochwat (kazania 56-80), Św. Cezary z Arles, *Kazania do ludu*, Źródła Myśli Teologicznej 57, Kraków 2011.
- Franciszek, *Amoris laetitia*, tł. *Posynodalna adhortacja apostolska Amoris laetitia Ojca Świętego Franciszka do biskupów, do kapłanów i diakonów, do osób konsekrowanych, do małżonków chrześcijańskich i do wszystkich wiernych świeckich o miłości w rodzinie*, Poznań 2016.
- Franciszek, *Evangelii gaudium*, tł. *Adhortacja apostolska Evangelii gaudium o głoszeniu Ewangelii we współczesnym świecie*, Poznań 2014.
- Franciszek, *List do uczestników Międzynarodowego Kongresu Trzeźwości w Warszawie*, Watykan 2017, w: <https://ekai.pl/papiez-do-uczestnikow-narodowego-kongresu-trzezwosci-brak-trzezwosci-niszczy-osobe-rodziny-relacje-miedzyludzkie/> (dostęp: 9.02.2024).
- Franciszek, *Encyklika Lumen fidei Ojca Świętego Franciszka do biskupów, prezbiterów i diakonów, do osób konsekrowanych i do wszystkich wiernych świeckich o wierze*, Poznań 2013.
- Jan Paweł II, *Cnota umiarkowania*, fragment przemówienia podczas audiencji generalnej, Watykan, 22.11.1978, w: *Jan Paweł II w trosce o trzeźwość człowieka*, red. M.P. Romaniuk, Warszawa 2008, s. 103-104.

- Jan Paweł II, *Familiaris consortio. Adhortacja apostolska Jana Pawła II o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Poznań 2001.
- Jan Paweł II, *List Ojca Świętego Jana Pawła II do kobiet*, Poznań 1995.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 2012.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii: zasady i wskazania*, tł. J. Sroka, red. S. Cichy, Poznań 2003.
- Paweł VI, *Adhortacja apostolska Evangelii nuntiandi papieża Pawła VI o ewangelizacji w świecie współczesnym*, Wrocław 2001.
- Plato, *Res publica*, tł. W. Witwicki, Platon, *Państwo*, w: Platon, *Państwo, Prawa, Kęty* 1997, s. 11-338.
- Tertullianus, *Apologeticum*, PL 1, 257-536, tł. J. Sajdak, *Pisma Ojców Kościoła* 20, Poznań 1947.

Studies

- Abel A.M., *La pauvreté dans la pensée et la pastorale de Saint Césaire d'Arles*, w: *Études sur l'histoire de la pauvreté*, t. 1, red. M. Mollat, Paris 1974, s. 111-121.
- Audin P., *Pratiques païennes en Arles*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 1, Venelles 2017, s. 139-148.
- Azevedo C.A.M., *Césaire d'Arles et son sens pastoral en période de transition culturelle*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 2, Venelles 2018, s. 17-18 (= *Caesarius of Arles and his pastoral sense in a time of cultural transition*, s. 19-20).
- Bardy G., *La prédication de Saint Césaire d'Arles*, „Revue d'histoire de l'Église de France” 29 (1943) s. 201-238.
- Baumgartner J., *Aberglaube*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 1, red. W. Kasper et al., Freiburg – Basel – Wien 2006, k. 40-46.
- Beck H.G.J., *Pastoral Care of Souls in South – East France during the Sixth Century*, Roma 1950.
- Césaire d'Arles et la christianisation de la Provence. Actes des journées „Césaire” (Aix-en-Provence, Arles, Lérins, 3-5 novembre 1988, 22 avril 1989)*, red. D. Bertrand – M.-J. Delage – P.-A. Février – J. Guyon – A. de Vogüé, Initiations aux Pères de l'Église, Paris 1994.
- Closa-Farrés J., *Aspectos y problemas estilísticos en las homilias de S. Cesareo de Arles*, Barcelona 1973.
- Courreau J., *L'exégèse allégorique de Saint Césaire*, „Bulletin de littérature ecclésiastique” 78 (1978) s. 181-206, 241-268.
- Dalby A., *Hortatory Tone in the Blicking Homilies, Two Adaptation of Caesarius*, „Neuphilologische Mitteilungen” 70 (1969) s. 641-658.
- Delage M.-J., *Les Sermons au peuple*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 1, Venelles 2017, s. 73-76.

- Drączkowski F., *Miłość bliźniego w świetle ekshortacji pastoralnych Leona Wielkiego w mowach na Wielki Post (39-50)*, „Vox Patrum” 46-47 (2004) s. 527-536.
- Dyczewski L., *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*, Lublin 2009.
- Felici S., *La catechesi al popolo di S. Cesario di Arles*, w: *Valori attuali della catechesi patristica*, red. S. Felici, Roma 1979, s. 169-186.
- Ferreiro A., *Modèles laïcs de sainteté dans les sermons de Césaire d'Arles*, w: *Clovis, histoire & mémoire. Actes du colloque international commémorant le quinzième centenaire du baptême de Clovis, Reims du 19 au 25 septembre 1996*, t. 1: *Le baptême de Clovis, l'événement*, red. M. Rouche, Paris 1997, s. 97-114.
- Ferreiro A., *The Catechetical Role of Children in the „Sermons” of Caesarius of Arles*, „*Vetera Christianorum*” 48 (2011) s. 243-260.
- Filipov I.S., *Les ouailles et la société: à qui prêchait Césaire d'Arles?*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 1, Venelles 2017, s. 129-137.
- Gałkowski J.W., *Jan Paweł II o kobiecie*, „*Zeszyty Naukowe KUL*” 58/2 (2015) s. 91-104.
- Grenier A., *Saint Césaire d'Arles et ses homilies*, Paris 1950.
- Griffe È., *L'idéale pastoral selon Saint Césaire d'Arles*, „*Bulletin de littérature ecclésiastique*” 81 (1980) s. 50-54.
- Grzywaczewski J., *Formacja permanentna duchowieństwa według św. Cezarego z Arles*, w: *Droga doskonalenia chrześcijańskiego w epoce patrystycznej*, red. F. Drączkowski – J. Pałucki – M. Szram, Lublin 1997, s. 151-168.
- Grzywaczewski J., *Pogłębienie wiedzy religijnej jako obowiązek chrześcijanina według Cezarego z Arles*, „*Roczniki Humanistyczne*” 44/3 (1996) s. 349-260.
- Gwoździewicz T., *Konferencja „Godność osób oraz szacunek dla życia”*, „*Teologia i Moralność*” 16/2 (2021) s. 277-281.
- Jaśkiewicz G., *Problematyka moralna w kaznodziejstwie Cezarego z Arles*, „*Wrocławski Przegląd Teologiczny*” 29 (2012) s. 97-107.
- Kasprzak D., *Cezary z Arles wobec paenitentia secunda w VI wieku*, „*Polonia Sacra*” 24/4 (2020) s. 5-23.
- Kołosowski T., *Nauczanie biskupa Cezarego z Arles na temat kultu świętych w kontekście ówczesnej religijności chrześcijańskiej*, „*Saeculum Christianum*” 6/2 (1999) s. 5-16.
- Kołosowski T., *Nauka o szatanie, jego oddziaływaniu na ludzi i walce z nim, w kazaniach św. Cezarego z Arles*, w: *Demonologia w nauce Ojców Kościoła*, red. H. Pietras, Źródła Myśli Teologicznej 17, Kraków 2000, s. 99-105.
- Kołosowski T., *Przepowiadanie wiary w środowisku wiejskim w kazaniach św. Cezarego z Arles*, w: *Ewangelizacja w epoce patrystycznej*, red. F. Drączkowski – J. Pałucki, Lublin 1994, s. 39-60.

- Konda G., *La malice, la magie et la divination dans l'Église d'Arles (2me partie)*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 3: *Hérésie et miracle dans l'oeuvre de Césaire d'Arles*, Venelles 2020, s. 75-81 (= *Malice, magic and divination in the Church of Arles (2me partie)*, s. 83-87).
- Konda G., *Le discernement et la malice des pratiques superstitieuses d'après les sermons de S. Césaire d'Arles*, Roma 1970.
- Konda G., *Les différentes formes de superstitions dans l'Église d'Arles (1re partie)*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 3: *Hérésie et miracle dans l'oeuvre de Césaire d'Arles*, Venelles 2020, s. 61-67 (= *The different types of superstition in the Church of Arles (1re partie)*, s. 69-73).
- Kubat W., *Religia a zabobon*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*” 20 (2011) s. 129-144.
- La catechesi cristologica di S. Cesario do Arles*, w: *Cristologia e catechesi patristica*, red. S. Felici, Roma 1980, s. 149-163.
- Lançon B., *Césaire face à la persistance des rites païens*, w: *Césaire d'Arles et les cinq continents*, t. 3: *Hérésie et miracle dans l'oeuvre de Césaire d'Arles*, Venelles 2020, s. 119-125 (= *Caesarius in front of the persistence of pagan rites*, s. 127-131).
- Longosz S., *Ojcowie Kościoła a przerywanie ciąży*, „*Vox Patrum*” 8-9 (1985) s. 231-273.
- Łęczycycki M., *Pobudki do unikania grzechu śmiertelnego i kilka innych rozważań pobożnych*, Kraków 2015.
- Munier C., *La pastorale pénitentielle de Saint Césaire d'Arles (503-543)*, „*Revue de droit canonique*” 34 (1984) s. 235-244.
- Navarra R., *Motivi sociali e di costume nei Sermoni ai popolo di Cesario de Arles*, „*Benedictina*” 28 (1981) s. 229-260.
- Pałucki J., *Święty Ambroży jako duszpasterz w świetle ekshortacji pastoralnych*, Lublin 1996.
- Paszowska T., *Zazdrość*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002, s. 934-936.
- Paździor S., *Konkubinat w prawie kanonicznym oraz w polskim prawie cywilnym*, „*Rocznik Nauk Prawnych*” 17/2 (2007) s. 177-188.
- Pochwat J., *Cezary z Arles – miłośnik Pisma Świętego*, w: *Cezary z Arles, Kazania o Piśmie Świętym*, cz. 1 (81-105), tł. J. Pochwat, ŻM 88, Tyniec 2020, s. 13-122.
- Pochwat J., *Chrzest w alegorycznej interpretacji Ksiąg Rodzaju i Wjścia w homiliach św. Cezarego z Arles*, „*Polonia Sacra*” 24/4 (2020) s. 25-42.
- Pochwat J., *Dzień Pański w nauczaniu św. Cezarego z Arles w świetle studium jego „Kazań do ludu”*, „*Vox Patrum*” 60 (2013) s. 245-262.
- Pochwat J., *Nowotestamentalny wymiar eschatologii. Studium „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, w: *Problemy duszpasterskie starożytnego Kościoła*, red. J. Pałucki – P. Szczur – M. Szram – M. Wysocki, Lublin 2009, s. 223-237.

- Pochwat J., *Obraz społeczeństwa Galii pierwszej połowy VI wieku. Studium „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, w: *Fructus Spiritus est Caritas. Księga jubileuszowa ofiarowana księdzu profesorowi Franciszkowi Drączkowskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, czterdziestopięciolecia święceń kapłańskich i trzydziestopięciolecia pracy naukowej*, red. M. Wysocki, Lublin 2011, s. 315-333.
- Pochwat J., *Sprawiedliwość i miłosierdzie. Studium „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, Kraków 2008.
- Pochwat J., *Św. Cezary z Arles jako nauczyciel modlitwy na podstawie jego „Kazań do ludu”*, w: *Przez Maryję ku wcielonemu Słowu*, red. J. Kręcidło, Studia Salettensia 5, Kraków 2012, s. 73-97.
- Pochwat J., *Wybrane aspekty z przepowiadania św. Cezarego z Arles. Czy św. Cezary z Arles będzie nowym doktorem Kościoła?*, „Polonia Sacra” 23/4 (2019) s. 139-158.
- Pyżlak G., *Zadania duszpasterstwa rodzin*, w: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, red. R. Kamiński – G. Pyżlak – J. Goleń, Lublin 2013, s. 341-371.
- Salvatore A., *Uso delle similitudini e pedagogia pastorale nei Sermoni di Cesario d’Arles*, „Rivista di Cultura Classica e Medievale” 9 (1967) s. 177-225.
- Sereda A., *Pułapki i zagrożenia medycyny niekonwencjonalnej – homeopatia i bioenergoterapia*, Łowicz 2009.
- Staniek E., *Wady, cnoty i modlitwa*, Kraków 1996.
- Suvéé M., *Fondements et notions essentielles de la morale dans la prédication de S. Césaire d’Arles*, Lille 1958.
- Terraneo G., *Orientamento ascetico-penitenziale nella pratica religiosa del popolo cristiano secondo il pensiero pastorale di Cesario di Arles*, w: *Miscellanea Carlo Figini*, red. G. Colombo – A. Rimoldi – A. Valsecchi, Milano 1964, s. 73-95.
- Urbański S., *Pycha*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin – Kraków 2002, s. 734.
- Vogel C., *La paenitentia „in extremis” chez saint Césaire évêque d’Arles (503-542)*, w: *Papers presented to the third International Conference on Patristic Studies held at Christ Church, Oxford 1959*, Studia Patristica 5, Berlin 1962, s. 416-423.
- Voog A., *Le péché et la distinction des péchés dans les oeuvres de Césaire d’Arles*, „Nouvelle Revue Théologique” 84 (1962) s. 1062-1080.
- Wasilewski E., *Ekshortacje pastoralne – klucz do kwerendy homiletycznej*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 9/2 (2016) s. 125-142.
- Werbiński I., *Antykoncepcja*, w: *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, Warszawa – Łomianki 1999, s. 18-19.
- Wiszniewski R., *Zadania biskupa w świetle „Kazań” św. Cezarego z Arles*, „Vox Patrum” 24-29 (1993-1995) s. 181-202.
- Wojciechowski M., *Za rodziną = z rodziną pod prąd*, Kraków 2013.

- Wojcieszak M., *Kościół późnoantyczny i wczesnośredniowieczny wobec problemu niechcianych dzieci w świetle postanowień zachodniorzymskich zgromadzeń biskupich*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 24 (2020) s. 295-308.
- Wróbel J., *Konkubinat*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. B. Migut *et al.*, Lublin 2002, k. 645-647.
- Wygralak P., *Vinum laetificat cor hominis (Ps 104,15). Ojcowie Kościoła o spożywaniu wina*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 25 (2011) s. 141-158.
- Wygralak P., *Formacja biblijna w duszpasterstwie VI wieku na przykładzie działalności św. Cezarego z Arles*, „Biblia i Ekumenizm” 3 (2006) s. 111-124.
- Wygralak P., *Kształtowanie społeczeństwa chrześcijańskiego. Wybrane aspekty działalności łacińskich ojców Kościoła V i VI w.*, „Annales Missiologici Posnanienses” 21 (2016) s. 87-100.
- Wygralak P., *Zło magii w pastoralnych wskazaniach Ojców Kościoła*, „Vox Patrum” 59 (2013) s. 303-316.
- Zahlner F., *Aberglaube*, w: *Lexikon der Sekten, Sondergruppen un Weltanschauungen*, red. H. Gasper – J. Müller – F. Valentin, Freiburg 1991, s. 10-15.
- Zgraja B., *Miłość nieprzyjaciół w świetle „Kazań do ludu” św. Cezarego z Arles*, „Seminare” 33 (2013) s. 263-275.
- Zwoliński A., *Grzechy cudze*, Kraków 2009.
- Żurek A., *Formacja intelektualno-ascetyczna duchowieństwa w V-VI wieku w Galii na podstawie pism św. Cezarego z Arles*, „Vox Patrum” 24-29 (1993-1995) s. 173-180.
- Żurek A., *Katecheza Cezarego z Arles*, „Vox Patrum” 18 (1990) s. 147-156.
- Żurek A., *L’etica coniugale in Cesario di Arles*, „Augustinianum” 25 (1985) s. 565-578.
- Żurek A., *Małżeństwo i prokreacja według Cezarego z Arles*, „Vox Patrum” 12-13 (1987) s. 427-439.
- Żurek A., *Św. Cezary z Arles*, Ojcowie Żywi 17, Kraków 2002.